

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA ANDRAGOGIKY A PERSONÁLNÍHO ŘÍZENÍ

bakalářské prezenční studium
2006–2010

Romana Martincová

**Podpora vzdělávání a zaměstnatelnosti
romské populace v České republice**

**The Support of Education and Employability
of Roma Population in the Czech Republic**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Praha 2010

Vedoucí práce: PhDr. Kopecký Martin, Ph.D.

P r o h l a š u j i ,

že tuto předloženou diplomovou/bakalářskou práci jsem vypracovala zcela samostatně a uvádím v ní všechny použité prameny a literaturu.

27.4.2010, Romana Martincová

Obsah

0	Úvod.....	7
1	Historie Romů.....	10
1.1	Historie Romů v českých zemích.....	12
1.1.1	Od 14. století do roku 1918.....	12
1.1.2	Období 1918 – 1945.....	13
1.1.3	Období 1945 – 1989.....	14
1.1.4	Vývoj po roce 1989.....	16
2	Vzdělávání.....	18
2.1	Vzdělanostní úroveň romského obyvatelstva.....	18
2.2	Vzdělávání romských dětí a mládeže.....	20
2.2.1	Popis současné situace.....	21
2.2.2	Vnitřní příčiny vzdělanostních nerovností.....	22
2.2.2.1	Nízká míra motivace ke vzdělávání.....	22
2.2.2.2	Odlišná výchova ve škole a v rodině.....	22
2.2.2.3	Časté absence.....	23
2.2.3	Hranice vnitřních a vnějších příčin.....	23
2.2.3.1	Přerazování romských žáků do speciálních škol.....	24
2.2.3.2	Vztah školy a rodiny.....	25
2.2.4	Vnější příčiny vzdělanostních nerovností.....	26
2.2.4.1	Vyučování v českém jazyce.....	27
2.2.4.2	Školy orientované na standard a průměr.....	29
2.2.4.3	Neuspokojující spolupráce a koordinace aktivit zúčastněných subjektů.....	30
2.2.4.4	Nízká informovanost o nástrojích sociální inkluze.....	30
2.2.4.5	Neochota řešení romské integrace.....	31
2.2.5	Předškolní vzdělávání.....	32
2.2.5.1	Mateřské školy.....	33
2.2.5.2	Předškolní kluby.....	34
2.2.5.3	Přípravné třídy.....	35
2.2.6	Základní vzdělávání.....	37
2.2.6.1	Asistent pedagoga.....	37
2.2.7	Sekundární vzdělávání.....	38
2.2.8	Terciární vzdělávání.....	39
2.3	Vzdělávání dospělých Romů.....	39

2.4	Doplňk.....	42
3	Zaměstnanost.....	43
3.1	Specifika romské pracovní síly.....	43
3.1.1	Handicapy příslušníků romské komunity na trhu práce.....	44
3.1.1.1	Ustupující handicapy.....	44
3.1.1.2	Přetrvávající handicapy.....	45
3.2	Postavení Romů na trhu práce po roce 1989.....	48
3.3	Intenzita a délka nezaměstnanosti Romů.....	49
3.3.1	Dlouhodobě nezaměstnaní v sociálně vyloučených lokalitách.....	50
3.4	Vysoká flexibilizace a nestabilita pracovních míst pro Romy.....	51
3.5	Pracovní aktivita na neformálním pracovním trhu.....	51
3.6	Poptávka po práci romské pracovní síly.....	52
3.7	Přístup k trhu práce a diskriminace.....	53
3.8	Integrace Romů na trh práce.....	54
3.8.1	Aktivní politika zaměstnatelnosti – APZ.....	55
3.8.1.1	Rekvalifikace.....	56
3.8.1.2	Veřejně prospěšné práce – VPP.....	57
3.8.1.3	Společensky účelná pracovní místa.....	58
3.8.1.4	Podporované zaměstnávání.....	58
3.9	Doplňk.....	59
4	Projekty.....	60
4.1	Agentura pro sociální začleňování.....	60
4.2	Projekt „Podpora Romů v Praze“.....	63
4.2.1	Spolupartneři projektu a výsledky jejich aktivit.....	64
4.2.2	Nadnárodní partnerství a jeho význam.....	70
4.2.3	Vyhodnocení projektu.....	71
4.3	Projekt „Přistoupení na nediskriminační principy“.....	77
4.4	Základní principy efektivity projektů.....	78
5	Závěr.....	81
6	Soupis bibliografických citací.....	84

Resumé

Tato bakalářská práce postihuje současnou situaci romské populace v oblasti vzdělávání a zaměstnávání a zaměřuje se na vymezení nástrojů, které tyto oblasti podporují. Pro porozumění momentálního stavu vzdělanostní úrovně a zaměstnanosti Romů v širších souvislostech zahajuji svou práci kapitolou o historii této minority. Abych představila hlavní kritické body v oblasti vzdělávání, tak se zaměřuji na aspekty vzdělanostních nerovností a posléze se věnuji jednotlivým úrovním školní soustavy a nástrojům, které eliminují vznik těchto rozdílů.

Vzdělávání dospělých Romů, které je klíčové pro získání jejich konkurenceschopnosti na trhu práce je zajišťováno ze strany státu i ze strany nestátních neziskových organizací. K podpoře zaměstnávání stát také přispívá a to prostřednictvím aktivní politiky zaměstnávání, nestátní sektor svými projekty. Tyto aktivity, pořádané s cílem podpořit Romy jak v zaměstnatelnosti, tak ve vzdělávání, jsou námětem poslední kapitoly. Na vybraných projektech jsem vymezila klíčové principy jejich efektivity, mezi něž patří: rámec národní politiky, lokální partnerství, zapojení samotných Romů, společné cíle, synergie aktivit a nepostradatelný individuální přístup.

Summary

This bachelor thesis addresses the current Roma population from an educational and employment perspective and also investigates specific tools to address these two key topics. The thesis begins with a chapter on the history of Roma from which an improved comprehension of the current educational and employment situation can be derived. To present the critical points in the education I focus on aspects of educational differences, individual levels of the school system and tools, that eliminate the formation of these differences.

Education of adults Roma is provided by the government and non-profit organizations are instrumental tools for improving the employment competitiveness of Roma. Integration of Roma in the workplace support the active politics of the employer and also specific projects of independent non-profit organizations. The activities, with the goal of supporting Roma in both education and employment, is the topic of the last chapter. From the selected projects, the key principles regarding their effectiveness are investigated and they are: the scope of national politics, local partnership, involvement of Roma themselves, mutual goals settings, synergy of activities and an essential individual involvement.

0 Úvod

Má bakalářská práce se věnuje romské problematice v České republice, a to zejména oblastem, které se nejvíce podepisují na stále neúspěšné integraci romské populace do majoritní společnosti, za něž považuji vzdělání a zaměstnatelnost.

Když jsem si vybírala námět pro svou práci, od počátku mě nejvíce zaujala problematika sociálních nerovností. Hledala jsem nerovnost, která je aktuální, palčivá, vztažná na Českou republiku a ne obecně populární. V jednu chvíli jsem se rozhodovala mezi sociálními nerovnostmi, se kterými se u nás potýkají cizinci a mezi nerovnostmi, které trápí romskou populaci. Nakonec jsem se rozhodla, že větší výzvou je pro mě životní situace Romů, neboť jsem nikdy nestála ani na jejich straně, ani proti nim, pohlížela jsem na ně naprosto neutrálně a chtěla jsem si konečně udělat názor podložený dostupnými, ověřenými a pokud možno pravdivými informacemi. Z médií se na nás valí mnoho zmínek, které jsou však, jak už to tak v dnešní době bývá, často zkreslené. Troufám si tvrdit, že v mnoha případech se již nejedná o vytváření kvalitní žurnalistiky, ale o pouhou soutěž, kdo vytvoří větší senzaci. A musím říct, že jsem se v debatách o svém tématu s okolím střetávala s názory, které prokazatelně vznikly pouze na základě vlivu masmédií nebo jedné zkušenosti, která byla paušalizovaná na celou romskou menšinu. Proto jsem chtěla jít hlouběji a pokusit se zjistit, do jaké míry je současná situace Romů neuspokojivá, jaké jsou příčiny, jestli se jejich postavení v průběhu trvání demokratického státu zlepšuje, jak se jim dá pomoci a jestli o tu pomoc vůbec stojí. Odmítavý přístup většiny lidí, se kterými jsem o Romech diskutovala, mě ještě více tlačil do vytvoření takové práce, která by možná mnohým rozšířila obzory a pomohla jim udělat si názor, který už by mohl být jakýkoliv, ale jeho velkou předností by bylo, že je autonomní.

Svou práci zahajuji kapitolou o historii Romů, neboť považuji za důležité pohlížet na danou problematiku komplexně s kulturně-historickými souvislostmi, které nám dávají možnost lépe pochopit jejich odlišnou mentalitu. Navazuji kapitolou o vzdělávání, kde představuji současnou vzdělanostní úroveň romské populace, podávám přehled o průběhu vzdělávání na všech úrovních školní soustavy (předškolní, základní, střední, vyšší a vysoké), a dále rozšiřuji o informaci o vzdělávání dospělých Romů. Ve třetí kapitole je mým tématem zaměstnatelnost romské populace, detailněji specifika romské pracovní síly, postavení Romů na trhu práce po roce 1989 a nástroje sloužící k integraci na tento trh. V poslední kapitole stojí ve středu mého zájmu projekty, jejichž náplní je podpora a podání pomocné ruky Romům právě v oblastech vzdělávání a zaměstnávání.

Mým cílem je analyzovat současnou situaci Romů v oblasti vzdělávání a zaměstnávání a následně zjistit do jaké míry dané projekty odpovídají potřebám romské minority v otázkách zlepšení jejich vzdělanostní úrovně a následnému nárůstu konkurence schopnosti na trhu práce, zda projekty plní svůj předem stanovený účel, jaký je jejich skutečný přínos do běžného života romského občana, s jakými překážkami se vykonavatelé projektů při jejich realizaci mohou setkat a zdali je možné určit obecné podmínky úspěšnosti projektů.

Při vyhledávání zdrojů, ze kterých bych mohla čerpat při psaní mé bakalářské práce, jsem se setkala s omezenou nabídkou knižních publikací pojednávajících o životní situaci romské menšiny. Ve své práci tedy vycházím zejména z informací, které přináší výroční zprávy, analýzy a studie zpracované na objednávku Ministerstva školství i Ministerstva práce o sociálních a věcí, či které byly zpracovány jako podklady pro plánované projekty. Kontaktovala jsem občanské sdružení Romea, jež mi vyšlo vstříc a poskytlo publikace k velmi rozsáhlému projektu Equal, kterému se budu v práci následně věnovat.

Navíc jsem měla možnost setkat se na interview s paní Martinou Horváthovou, koordinátorkou projektů ve sdružení Romea, která mi poskytla odpovědi na mé doplňující otázky ohledně podpory romské menšiny.

1 Historie Romů

Kapitolu o historii bych ráda uvedla citací z knihy Tatjany Šiškové, která jasně vysvětluje, proč jsem se rozhodla rozebíranou problematiku podložit stručným přehledem o romské historii.

„Možná se zeptáte, proč se ještě zabývat indickou minulostí Romů, když už od ní uplynulo více jak tisíc let a když je tato „historie“ založena převážně na hypotézách, méně na historických faktech. Dal bych vám za pravdu, kdyby se dnešní Romové podobali více Evropanům, mezi kterými už žijí přes sedm set let, než indickým kočovným řemeslníkům, od nich odešli před deseti stoletími. Tmavé vlasy, snědší pleť, mandlovité oči a převaha krevní skupiny B, to jsou věci vysvětlitelné genetikou. Jiné vnímání světa, jiné myšlení, jiný přístup, jiná kultura, jiné zvyky a jiný jazyk, to jsou věci, které může objasnit jen jejich prazvláštní historie.“ (Sekyt, 2008, s. 124)

O historii Romského národa se těžko vyhledávají jakékoliv informace. Romové a jejich skupiny si nijak nezaznamenávali svou historii, a pokud ano, tak pouze v podobě ústní slovesnosti. Pokud tedy chceme vypátrat jejich dějepisná fakta, musíme se opírat o prameny, které byly zpracovány historiky neromského původu, jež byli přítomni u příchodů či odchodů romského národa z různých míst Evropy včetně našich zemí. Studium romského jazyka je jednou z dalších možností přinášející informace o romské historii. Lingvisté pootevřeli dveře do romské historie podle vývoje romských dialektů. Vývoj jazyků má své zákony, díky kterým se dá určit doba i místo pobytu romských rodin na daném území. Podrobným studiem, kterému se věnovala celá řada lingvistů, historiků i

etnologů, se podařilo odhalit indický původ Romů, o němž svědčí nejen jazyk, ale i překvapivá podobnost některých zvyků, velmi podobná společenská struktura, výběr povolání aj.

„Mnohé z toho, co nemůžeme na Romech pochopit, by nám bylo jasné už po několika dnech strávených v zemi jejich původu.“ (Šišková, 2008, s. 125)

Romové žili podle indického zvyku v kastovním systému, který jim nedovoľoval změnu jejich rodinného zaměstnání, syn tradičně pokračoval v povolání svého otce. Svým tradičním řemeslem by se neuživil Romové na jednom místě, a tak byli nuceni kočovat a za svými zákazníky. Návyky spojené s kočovným způsobem života, které si ty za léta vypěstovali, narážely po příchodu do Evropy na nepochopení majoritní společnosti (odlišné pojetí vlastnického práva, obydlí, stravování, hygiena). Pro Indy je typický hinduismus, v dnešní době se nedá říct, že by romská menšina vyznávala tento směr, ale v jejich mentalitě je stále znát určitý vliv tohoto proudu, který na ně kdysi působil. Jedná se o smířenost se svým osudem, fatalismus, nedostatek úsilí, nechť pomoci si sám, nekritické hodnocení minulosti a nedostatek smyslu pro budoucnost. (Šišková, 2008, s. 128)

Při výkladu romské historie je třeba zapomenout na tradiční formát zpracování našich dějin, kdy jedna událost následuje druhou a všechno je uspořádáno do časové osy. Musíme na ni nazírat jako na historii, která je tvořena koloběhem každodenního života, jako na historii národa, který se nikde dlouho nezdržel a jehož radost, někdy nutnost, z kočování se dědila z generace na generaci.

1.1 Historie Romů v českých zemích

1.1.1 Od 14. století do roku 1918

Kdy se Romové objevili na území Evropy, nelze lehce určit, jednotlivé skupiny Romů se rozptylovaly po Evropě nezávisle na sobě, každá svou cestou. Za první zmínku o jejich výskytu v Čechách byl dlouho považován zápis v Kronice české z roku 1242, důvěryhodné důkazy však existují až ze 14. století. (Strategie integrace romské komunity, 2005, s. 5)

Romové byli zprvu evropským obyvatelstvem přijímáni přátelsky a bezproblémově. Lidé je považovali za kající křesťanské poutníky, kteří si svou poutí odpykávali své hříchy. Od poloviny 16. století začala katolická církev poukazovat na chování Romů, které neodpovídalo způsobům poutníků činících pokání. Roku 1545 vydal Ferdinand I. mandát, jímž nakazoval vypovězení Romů ze země. Od této doby se Romové stali psanci, kteří byli pronásledováni na každém kroku, v případě zadržení mučeni a týráni za těch nejhorších podmínek. V takto radikálním přístupu pokračovalo mnoho panovníků až do vlády Marie Terezie, jejíž postup nebyl přímo příkladový, ale stále mírnější než ten předchozí. Zakázala kočovný způsob života, děti byly násilně odloučeny od svých rodin a povinně nastupovaly do škol. V tomto postupu pokračoval její syn Josef II., který kladl velký důraz na školní docházku dětí a vyučení romské mládeže. (Strategie integrace romské komunity, 2005, s. 6)

Při hledání odpovědi na otázku co vedlo panovníky i evropské obyvatelstvo k tak negativnímu zaujetí vůči romským komunitám, se můžeme domnívat, že se jednalo o vinu odlišné kultury, která byla pro Evropany natolik jiná a cizí, že v nich vzbuzovala pocit opovržení až ohrožení.

Na Moravě byla atmosféra daleko příznivější. Podmínky pro usazování Romů zde byly obecně lepší, kolem roku 1900 existovalo na Moravě okolo 30 romských táborů. I tady se však Romové potýkali s nevolí okolního obyvatelstva, které je vytlačovalo a vyhánělo je i

se svými tábory za obce či na sporné hranice obecných katastrů. (Strategie integrace romské komunity, 2005, s. 6)

I přes nevoli tehdejších panovníků a obyvatelstva proces romského usazování v průběhu dalších století nadále pokračoval a sílil na intenzitě až do 19. a 20. Století

1.1.2 Období 1918 - 1945

Ani po roce 1918, kdy se ustanovilo svobodné Československo a hlavním politickým cílem bylo prosazovat demokracii, se situace Romů nijak nezměnila, spíše naopak. Na členy romské populace se dále nahlíželo jako na ty špatné, nevhodně se projevující, chovající a hlavně překážející.

„Stát i jednotlivé obce vnímaly Romy jako obtížné vagabundy, jimiž je nutné se zabývat jen potud, aby byli dostatečně sledováni, evidováni a příslušně kontrolováni.“ (Frištenská, Víšek, 2002, s. 24)

V roce 1927 byl přijat zákon o potulných Cikánech, který zakazoval kočování a přístup Romů na některá místa. Před 2. světovou válkou averze vůči Romům sílila a vedla k vládnímu nařízení, jehož náplní bylo zřizování pracovních táborů „pro živly štítící se práce.“ Mezi nejznámější patřily tábory v Letech u Písku a v Hodoníně, které však během války změnilы svou podobu na sběrné a likvidační.

„V roce 1935 byli Romové – právě tak jako Židé – prohlášeni za občany druhé třídy a byli již od počátku existence Národně-socialistické strany Německa považováni za rasové nebezpečí pro německý národ.“ (Šotolová, 2008, s. 11)

A tak začalo nejkrutější období v historii Romů, kterým byla druhá světová válka. Převážná většina Romů byla deportována do původně pracovních táborů. Roku 1942 vydal Heinrich Himmler rozkaz o soustředění Romů do tzv. cikánského tábora v Osvětimi. Z původních 7000 Romů, kteří žili v Čechách a na Moravě, se po válce vrátilo okolo pěti set. Čeští Romové byli téměř vyhubeni. (Šotolová, 2008, s. 14 – 18)

1.1.3 Období 1945 - 1989

Konec 2. světové války vzbudil v lidech všech národností naději na lepší budoucnost. Stejnou změnu očekávali i Romové. Košický vládní program prosazoval rovné ústavní svobody Romů s ostatními občany a zakazoval rasovou diskriminaci. Teoreticky tak romská menšina po dlouhé době získala šanci na svobodný rovnoprávný život. Do Čech přicházeli Romové ze Slovenska a dalších okolních zemí, např. z Rumunska, Maďarska, Polska.

V roce 1951 byla vypracována studie pro ministerstvo vnitra, která mapovala počet Romů, jejich způsob života v jednotlivých krajích, okresech a obcích. Reakcí na toto šetření byla směrnice „Úprava poměrů osob cikánského původu“ vydaná roku 1952 ministerstvem vnitra. V souvislosti s ní byl přijat osmibodový program převýchovy, na osmý bod tohoto programu, který přinášel informace o „usazení kočovných Cikánů“, navazovalo přijetí zákona č.74/1958. Tento zákon ustanovil trvalé usídlení kočujících osob a znamenal jak zákaz kočování, tak i rozptyl Romů mezi ostatní obyvatelstvo.

„Kočovné a polokočovné osoby byly vyhledávány v restauracích, na nádražích, v parcích apod. Těmto osobám bylo přiděleno zaměstnání a zajištěno ubytování. Dostaly razítko do občanského průkazu a byly pod dohledem národních výborů a Veřejné bezpečnosti. Bez povolení národních výborů se nesměly stěhovat ani měnit zaměstnání.“ (Šotolová, 2008, s. 20 – 21)

Dalším důležitým mezníkem bylo usnesení z roku 1965 o „rozptylu“ cikánského obyvatelstva po celé ČSSR, které mělo přispět k úspěšné asimilaci romského obyvatelstva. Cílem tohoto opatření bylo potlačení všeho romského – jazyka, národnosti, identity. Komunistická strana Československa se za své vlády snažila nejrůznějšími prostředky zahrnout romskou kulturu jako takovou a ztotožnit ji s kulturou majoritní společnosti. Výsledkem bylo jen roztrhání tradičních rodinných vazeb rodin a rodů.

První pozitivní změny se udály až v roce 1968, kdy vznikl Svaz Cikánů-Romů. V roce 1970 se konal I. Světový kongres Romů v Londýně, kde byla ustanovena Mezinárodní romská unie „International Romani Union“ a poprvé zde zazněla romská hymna. Tyto události motivovaly romské spoluobčany k větší snaze podílet se na řešení vlastních problémů. Jejich pílí vyvrcholila žádostí o uznání romské národnosti, které však nebylo vyhověno. Roku 1973 byla činnost Svazu násilně ukončena, jeho zrušení se stalo daní nastupujícího normalizačního období.

V následujících letech se vláda opět vracela k řešení situace romského obyvatelstva. Ministerstvo školství vypracovalo roku 1973 „Návrh dlouhodobé koncepce předškolní a školní výchovy cikánských dětí“. V roce 1976 se speciální sociální péče o sociálně slabé romské obyvatelstvo, uplatňovaná národními výbory již do roku 1970, stala součástí zákona o sociálním zabezpečení. Při národních výborech existovaly „komise pro řešení

cikánské otázky“ a sociální kurátoři spolupracující s romským obyvatelstvem. Jejich činnost byla poznamenána absencí samotných Romů, kteří tak nemohli vnášet do řešení jednotlivých problematik úhel svého pohledu.

Politika státních orgánů v letech 1945 – 1989 se snažila o integraci a asimilaci Romů různými prostředky. Časem se však ukázalo, že úspěšná integrace jakékoliv etnické menšiny je možná pouze v demokratických uspořádáních, ve kterých jsou dodržována lidská práva a práva menšin na sebeurčení.

Ještě před listopadovou revolucí, která znamenala pád komunistického režimu, se uvnitř romské populace vytvářely různé neformální skupiny, jejichž cílem byla podpora romského obyvatelstva v nejrůznějších sférách jejich života. Již tři dny po 17. listopadu 1989 vznikla Romská občanská iniciativa, která se později stala politickou stranou. Dále vznikala i další romská hnutí: Unie romské mládeže, Romská asociace mládeže a dětí, Kulturní svaz občanů romské národnosti, Romský národní kongres, Demokratický svaz Romů a mnohá další. (Šotolová, 2008, s. 24)

1.1.4 Vývoj po roce 1989

Rok 1989 s sebou přinesl mnohé změny ovlivňující postavení Romů v naší společnosti. Jistý vývoj zaznamenala romská reprezentace participující na veřejném životě. V roce 1990 se zástupci romských elit výrazně zapojili do politiky, zaujímali místa v České národní radě či se například stali poslanci Federálního shromáždění. Téhož roku začaly z romské iniciativy vznikat nestátní neziskové organizace na podporu společenské a kulturní činnosti, také byla zakládána romská politická hnutí, z nichž do dnešních dnů rozvíjí svou činnost Romská občanská iniciativa. Participaci Romů na řešení věcí jich se týkajících podpořil vznik Rady vlády ČR pro romské záležitosti v roce 1997. V roce 2003 vzniklo občanské

sdružení Parlamentu Romů v České republice, jehož stálou ambicí je vystupovat jako politická reprezentace všech Romů v České republice. Již zmiňované NNO dosáhly masivního rozvoje a nárůstu, v roce 2006 bylo registrované okolo 400 občanských sdružení, které působí v romských komunitách. I tento fakt svědčí o romské angažovanosti na celospolečenském občanském dění a současně poukazuje na potenciál vlastních kapacit pro řešení situace romské menšiny. Mezi ty nejvýznamnější patří: Demokratická aliance Romů, Společenství Romů na Moravě, Romea, Sdružení Dženo, R-Mosty, Sdružení Athinganoi, Slovo 21 a další. (Vzdělávání a zaměstnávání Romů, 2008, s. 11)

Obecně lze říci, že po roce 1989 se do popředí zájmu opět dostává problematika bydlení, zaměstnanosti, nízké vzdělanosti, vysoké porodnosti, kriminality, spolupráce s úřady a rasové nesnášenlivosti. Pro úspěšné řešení romské otázky je nutné zaměřit se na tyto jednotlivé aspekty jejich života a snažit se k nim přistupovat strukturovaně a komplexně tak, aby jednotlivé kroky sociální politiky byly efektivní a přinášely požadované výsledky. Způsobům řešení v oblastech vzdělání a zaměstnanosti se budu detailněji věnovat v následujících kapitolách.

2 Vzdělávání

„Bez řešení vzdělanostního deficitu většiny příslušníků romského společenství by jejich etnická integrace nebyla možná.“ (Frištenská, Víšek, 2002, s. 64)

Vzdělávání hraje jednu z hlavních rolí úspěšného procesu integrace romské minority. To je důvod, proč se na tuto oblast zaměřit a primárně řešit její problémy. Myslím si, že zvyšování vzdělanostní úrovně romského obyvatelstva, jehož cílem je získání kvalifikace a spolu s ní nabytí schopnosti uplatnit se na trhu práce, je jedním ze základních nástrojů v oblasti boje proti jejich sociálnímu vyloučení. Ke stejnému názoru dospělo mnoho politických stoupenců již dávno přede mnou a snažili se nejrůznějšími opatřeními situaci stabilizovat. Programů a nástrojů, které měly za úkol zvýšit vzdělanostní úroveň romské menšiny, bylo použito již několik, ve výsledku se však stále nenaplnovaly očekávání těchto navrhovaných vzdělávacích opatření a situace stagnovala, ne-li se zhoršovala.

Na to, jak to vypadá se vzděláváním Romů dnes a jestli jsme na dobré cestě k vyrovnaní vzdělanostních deficitů mezi romskou a majoritní společností reflektuji v následujících částech textu.

2.1 Vzdělanostní úroveň romského obyvatelstva

Ke zmapování vzdělanostní úrovně romského obyvatelstva nám chybí přesné údaje a čísla. Jediné informace, které stav jejich vzdělanosti přibližuje, vyplývají ze sčítání lidu, které proběhlo naposledy roku 2001 a dále z jednotlivých výzkumů, které se problematikou vzdělanosti romské populace zabývají. Díky kvalitě těchto výzkumů i díky sčítání lidu si můžeme vytvořit alespoň přibližnou představu, kterou bych následně ráda představila.

Sčítání lidu roku 2001 přineslo až překvapivé výsledky, alespoň co se romské populace týče. V roce 1991 se k romské populaci přihlásilo 32 903 lidí, v roce 2001 už jen 11 746, což je až třikrát méně. Ve skutečnosti však podle kvalifikovaných údajů žije v České republice 150 000 - 300 000 tisíc zástupců romské menšiny, rozpětí je to nesmyslně velké, ale to není to, o co se nám tu jedná. Nutno podotknout, že vyplnění otázky zjišťující národnost obyvatelstva bylo dobrovolné, svoji odpověď však neuvedlo pouze 1,7% obyvatel. (Národní složení obyvatelstva, 2003, s. 30)

Tento výsledek si můžeme vysvětlit dvojím způsobem. Buď snaha o romskou integraci (v minulosti spíše asimilaci) způsobila, že samotní Romové se odcizili sami sobě a hlásí se k národnosti české, či se jednoduše za svou vlastní identitu pod tlakem různých projevů diskriminace a sociální exkluze stydí. Ani jednu variantu však nepovažují pro romské sebeuvědomění za zdravou a přínosnou.

Šišková si tento fakt vysvětluje následujícím způsobem: „Romové po staletí putovali po Evropě, ale jejich putování nebylo kočováním řemeslníka za zákazníkem, ale útekem před drastickými zákony a nelítostnými soudy. Léta jsme jim nedovolili se usadit a pak jsme jim to neméně citlivě nařídili. Soupisy Cikánů prováděné za první republiky snad i z bohulibých příčin posloužily k jejich pochytní do koncentračních táborů a k transportům do Osvětimi. Můžeme se divit dnešním Romům, že se k romské národnosti nehlásí?“ (Výchova k toleranci a proti rasismu, 2008, s. 158)

V oblasti vzdělanostní byla potvrzena výrazně nižší vzdělanostní úroveň mezi příslušníky romského etnika, kde bylo zjištěno nejvíce osob se základním a neukončeným základním vzděláním, a sice 65,4 %, přičemž další téměř jedna desetina Romů žádné vzdělání nemá. U osob vyučených a se středním odborným vzděláním bez maturity zaujímá romská národnost 17,3 %. A čím více stoupáme vzhůru po školní soustavě, tím méně Romové

participují. V kategorii středoškolsky vzdělaných osob je nejméně zastoupena romská národnost, a to 4,3 %, stejně tak tomu je i vysokoškolsky vzdělaných osob, kdy na akademické vzdělání dosáhlo pouze 1,6 % romského etnika. (Národní složení obyvatelstva, 2006, s. 17 – 18)

V porovnání s údaji z roku 1991 musím uznat, že se vzdělanostní úroveň romské menšiny polepšila, ale ne natolik, jak bych si já a doufám, že i oni sami přáli. Co nám přinese sčítání lidu v roce 2011, jsem sama zvědavá. Doufám ale, že se prokáží jen samé pozitivní pokroky.

Skutečnost, že v České republice žije více Romů, než jsou oni sami schopni si přiznat, má různé neblahé důsledky i v oblasti školství. Z údajů sčítání lidu, jakožto jediných statistických údajů o romské populaci, se často vychází při tvorbě různých programů i vládních opatřeních. Podle školského zákona například vzniku národnostní dvojjazyčné školy stojí v cestě podmínka minimálně 10 % zastoupení určité národnostní menšiny v dané obci. Jak uvádí Koncepce romské integrace (2005) Romové však zřízení takového národnostního školství nepožadují, a kdyby ano, zatím na něj nemají právo, i když teoreticky na mnoha místech už dávno ano.

2.2 Vzdělávání romských dětí a mládeže

Tuto podkapitolu bych ráda uvedla následujícími citacemi:

„Každé dítě bez ohledu na příslušnost k národu, rase či náboženskému vyznání má právo na vzdělání, které má být zaměřeno na plný rozvoj jeho osobnosti.“ (Frištenská, Víšek, 2002, s. 28)

„Při vzdělávání dítěte má být respektována jeho kulturní identita, jazyk a vlastní hodnoty, národní hodnoty země, v níž dítě žije, a země, ze které pochází, a civilizací jiných než jeho vlastních.“ (Frištenská, Víšek, 2002, s. 28)

Oba tyto úryvky vyjadřují ideální, pro nás zatím nedostižitelnou představu toho, jak by naše školství v nejlepším případě mělo fungovat. To, čeho není dosaženo dnes, však může být za určité snahy naplněno v časech budoucích. Proto bych se v této kapitole ráda zaměřila na faktory, které v současné době stojí v cestě úspěšného vzdělávání a rozvoje romského dítěte. Dále bych představila nástroje, jejichž zavedení napomáhá situaci vzdělávání romských dětí a mládeže stabilizovat a nadále zlepšovat. Vzdělávání dítěte považuji za klíčové a například i pro Johna Benetta představuje vzdělávání v této rané fázi základnu pro celoživotní učení. (Education of Roma Children in Europe, 2007, s. 12)

2.2.1 Popis současné situace

Jak už jsem zmiňovala, je důležité na romskou problematiku pohlížet komplexně. A pokud tak učiníme, není možné nevidět, že ve vzniku a mezigeneračního přenosu sociální exkluze romské minority hraje jednu z hlavních rolí jejich deficit vzdělání. V současné době je již zavedeno několik, dovoluji si říct, poměrně fungujících nástrojů, které vzdělávání sociálně znevýhodněných dětí podporují, ale i nadále se potýkáme s překážkami, které brání dosahování ještě lepších „výsledků“. Slovo výsledků jsem záměrně vložila do uvozovek, neboť výsledky ještě nejsou zcela prokazatelné a v číslech vyjádřené, veškeré postupy však slibují efektivitu aplikovaných postupů. Není ani možné, aby takováto změna k lepšímu proběhla přes noc. Důležité je, aby ta zmiňovaná změna k lepšímu proběhla, a naším cílem musí být, aby se udála co nejdříve. Těmto podpurným

nástrojům bych se chtěla věnovat v následující části textu, ale ještě předtím bych se zaměřila na vzdělanostní nerovnosti a jejich příčiny. Tyto příčiny vznikají jak v rodinách a jejich klimatu, tak ve škole jako instituci. Můžeme je tedy označit za tzv. vnitřní a vnější příčiny.

2.2.2 Vnitřní příčiny vzdělanostních nerovností

Tyto faktory vycházejí z životních podmínek romských rodin, jež jsou podmíněné jejich tradicí, kulturou, ale i sociálně-ekonomickým postavením či předchozími zkušenostmi se vzděláváním.

2.2.2.1 Nízká míra motivace ke vzdělávání

Nízká motivace ve vztahu ke vzdělávání plyne z nižší podpory rodiny, jejíž členové nepřikládají vzdělání tak velký význam. Současně rodiče často neprobouzí v dětech aspirace k dosažení vyššího vzdělanostního a společenského postavení. Děti často vyrůstají v prostředích sociálního vyloučení, tudíž v prostředích vysoké nezaměstnanosti, postrádají tak profesní vzory, vzor zaměstnaného života spjatého s kariérou a právoplatnou mzdou. Podle studie (GAC), která zjišťovala, čím by se mladí Romové v životě chtěli stát, vychází, že mezi nejčastěji zmiňované pracovní profese patřil automechanik, kuchař, zedník a kadeřnice.

2.2.2.2 Odlišná výchova ve škole a v rodině

Fungování romské rodiny se naprosto odlišuje od toho, na co jsme my Neromové zvyklí. Především se jedná o výchovu, která vychází úplně z jiných hodnot. V romské rodině je na prvním místě rodinné zázemí, určitá pospolitost a až potom člen jako individualita. Pro

Romy platí staré pravidlo, že jednotlivec a jeho zájmy nejsou zdaleka tak důležité jako celek – rodina, rod a jeho přežití. V romské rodině patří mezi priority výchovy úcta ke starším, místo schopnosti prosadit se zvyk podřizovat se skupině, existuje zde hierarchie starších a mladších, mužů a žen, každý je však oprávněn se ke každé věci vyjadřovat a přispět tak k výslednému kolektivnímu rozhodnutí. Dítě není učeno odpovědnosti sama za sebe ani za své skutky. Rodiče navíc k výchově nepřistupují autoritativně, což může působit problémy u školní domácí přípravy, která si tento přístup aspoň zčásti vyžaduje. Jen málo dětí samo od sebe zasedne nad domácí úkoly a bude si procvičovat násobilku místo pobíhání venku a hraní si na hřišti. Je nutné určité přísnější vedení, což však popírá “romský“ přístup k výchově.

2.2.2.3 Časté absence

Absence romských žáků je více než častá a samozřejmě vůbec nepřispívá k jejich úspěšnému zvládnutí školních povinností. Nutno podotknout, že v mnohých případech je absence ve škole již důsledkem špatného prospěchu a následné frustrace. Podle sociologického výzkumu GAC (analýza podoby a příčin segregace) je absence u romských žáků oproti jejich vrstevníkům téměř trojnásobně vyšší. Situaci komplikuje zákon č. 422/2003 o sociální potřebnosti, který stanovuje horní limit¹ neomluvených hodin, při jehož překročení hrozí rodině odebrání sociálních dávek. Rodiče tak často pod tímto tlakem omlouvají veškeré zameškané hodiny svých dětí.

---

¹ Limit je 10 neomluvených hodin za měsíc.

2.2.3 Hranice vnitřních a vnějších příčin

Na hraně mezi vnitřními a vnějšími faktory spatřuji přeřazování romských žáků do speciálních škol, neboť tato skutečnost podle mě vyplývá jak z postojů rodičů, tak školy. Dále bych do tohoto oddílu zařadila i vztah školy a rodiny, neboť ten je dle mého názoru z části formován i působením těchto vnitřních i vnějších faktorů.

2.2.3.1 Přeřazování romských žáků do speciálních škol

Trend minulých let přeřazovat romské žáky do zvláštních škol přetrval až do dnešních dnů, kdy však už dané školy nenazýváme zvláštními, ale speciálními. Pod mezinárodním tlakem² vláda České republiky zrušila kategorii zvláštních škol, ve skutečnosti však došlo spíše k přejmenování na školy speciální, které plní tu samou funkci.

Mnozí romští rodiče přesunu svého dítěte na speciální školu nebrání, spíše naopak. Velká část romských rodičů je bývalými absolventy ještě tzv. zvláštních škol, a tak mají k typům těchto škol větší důvěru, popřípadě už znají i prostředí a pedagogický sbor a tak s vidinou místa, kde bude jejich dětem ulehčeno a nebudou na ně kladeny nároky základních škol, vřele podepisují souhlas s přemístěním. Rozhodování rodičů může ovlivnit i fakt, mají-li ve stejné speciální škole více dětí, jež samy vítají, pokud mohou být pohromadě. Dětem také vyhovuje, že mohou v některých případech ve škole vytvořit většinu, cítí se pak lépe než mezi převahou českých dětí. Mezi romskými rodiči jsou ale i tací, kteří se staví proti přesunu svých dětí do speciálních škol, neboť si uvědomují, že to dětem v budoucnu může v jejich vzdělanostní dráze uškodit, a tak souhlas s přesunem nepodepíší, pokud to situace

---

² Dne 14. listopadu 2007 Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku shledal Českou republiku vinou z diskriminace romských dětí, které byly umísťovány do zvláštních škol, které byly svým vzdělávacím programem určeny pro mentálně postižené.

opravdu nevyžaduje. Je nutné apelovat na rodiče romských žáků a zdůrazňovat jim, že absolvování základního vzdělání v běžných školách může znatelně zlepšit výchozí pozici jejich dítěte pro jeho další vzdělávání na středních školách či gymnáziích.

Pro žáka, který přestoupí na speciální školu, je velmi obtížně později pokračovat ve svém studiu na středních školách, kde kvalita i nároky na vzdělávání jsou daleko vyšší. Pro dítě, které devět let studovalo pod zvýšenou pozorností, podporou a individuální péčí je takový skok neúnosný. Děti jsou do speciálních škol přerazovány zejména v průběhu prvního ročníku, kdy jsou jejich školní neúspěchy často výsledkem horší připravenosti a podstatně horší jazykové vybavenosti. Jazykové bariéry se budu věnovat později v samostatné kapitole. Za zmínku jistě stojí i další skutečnost, na kterou se prostřednictvím analýzy společnosti GAC povedlo poukázat. Podle analýzy z celku romských dětí, které nastoupily ve školním roce 2007/2008 do první třídy, jich 13% zahájilo svou vzdělanostní kariéru přímo na speciální škole. S porovnáním s ostatními dětmi, jež z celkového počtu nastoupila na speciální školu pouhá 2 %, nám vychází, že pravděpodobnost, že dítě začne navštěvovat speciální základní školu, aniž by předtím přišlo do styku s běžnou základní školou, je pro romské dítě šestkrát vyšší než u jeho neromského vrstevníka.

Z informací výše uvedených je jasné, že ve středu našeho zájmu a úspěšné podpory musí stát nástup do první třídy, jež udává vývoj vzdělávací trajektorii.

2.2.3.2 Vztah školy a rodiny

Romští rodiče zaujímají ke škole, jako k jedné z institucí, svou vypěstovanou nedůvěru a nepřátelství. Je žádoucí, aby škola prostřednictvím učitelů přesvědčila romské rodiče o důležitosti vzdělání pro jejich děti. Cílem by také mělo být přizpůsobení rodičů školním požadavkům jako obstarání školních pomůcek, podání pomocné ruky při domácí přípravě,

zajištění pravidelné a včasné docházky do školy. Škola by se měla snažit být iniciátorem společného dialogu. Vztah většiny romských rodin ke vzdělávání se dá vysvětlit z historického hlediska. Romské rodiny byly schopny zastat vzdělávání a profesní kvalifikace na takové úrovni, kterou ke svému živobytí potřebovali. Rodinné (většinou kočovné) řemeslo se předávalo z otce na syna a dívky se učily od matky pečovat o rodinu a děti. Povinná školní docházka platila od roku 1774, ale striktně vyžadována začala být až po roce 1948, kdy paralelně zanikala tradiční řemesla, kterými si Romové dosavadně obstarávali obživu. (Vzdělávání Romů v ČR, s. 201)

Dnes po šedesáti letech si Romové stále ještě nevytvořili žádaný vztah k našemu pojetí vzdělávání, ale můžeme se tomu divit? Jak říká Karel Holomek, jeden z romských představitelů: „Je třeba několik generací k tomu, aby se v rodině vypěstoval vřelý vztah k určité profesi, vzdělání, intelektuálnímu či filosofickému postoji k životu...Bude trvat celé generace, než se takové vztahy vytvoří. Tím je vysvětleno dosavadní nepochopení Romů vůči vzdělání a pokud je chápáno, pak je jen málo vůle a úsilí se ho zmocnit.“ (Vzdělávání Romů v ČR, s. 202)

2.2.4 Vnější příčiny vzdělanostních nerovností

Mezi vnější faktory řadíme vlivy institucí, které se podílejí na zajišťování vzdělávání a odpovídají za fungování celého vzdělávacího systému v České republice. Mezi tyto instituce patří: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, školské a sociální odbory jednotlivých městských či obecních úřadů, školské a sociální odbory jednotlivých krajských úřadů, školy, školská zařízení (mateřské,

základní a speciální základní školy, střední školy, SOU, poskytovatelé volnočasových aktivit, pedagogicko-psychologické poradny), úřady práce, NNO³.

2.2.4.1 Vyučování v českém jazyce

Názory na vyučování romských dětí v českém jazyce se různí. Objevují se stoupenci myšlenky vytvoření samostatného romského vzdělávacího systému, jehož vyučovacím jazykem by byla jak jinak než romština. Například Milena Hübschmannová kritizuje současný stav, za kterého se Romové podřizují našemu, podle jejich vlastních slov „gádžovskému“, systému vzdělávání. Na druhé straně stojí teoretici, kteří si stojí za názorem, že realizovat vzdělávání v romském jazyce by bylo příliš komplikované, ne-li nemožné, a tak podporují adaptaci romských dětí na podmínky českého školství s vědomím nutné podpory těchto žáků zejména v předškolní přípravě a následně i po nástupu na základní školy prostřednictvím asistenta pedagogů. Já osobně se klaním k myšlence druhé a následně doložím důvody, které mě k tomuto rozhodnutí vedly.

Romština se vyvinula pod pravidly indických jazyků, což na ní mělo svůj vliv. Proti evropským jazykům se indické vyznačují velkým množstvím citoslovcí, onomatopoií i mnohoznačností některých slov. Aby bylo sdělení srozumitelné, je nutné ho doprovázet správnou intonací hlasu, gesty, mimikou, pantomimikou souběžně i empatií až telepatií. Tento nastavený způsob dorozumívání, kteří Romové používají bez ohledu na to, zda mluví romsky nebo etnolektem češtiny, je příčinou mnohých nedorozumění a může způsobit komplikace romským dětem v jejich správném porozumění ve škole. Romové hovoří třemi různými dialekty, nejčastěji používanou je slovenská romština, dále maďarská romština a nářečí olašských Romů, které má některé prvky společné s balkánskými jazyky Romů.

---

³ Nestátní neziskové organizace

Romština jako menšinový jazyk nemá zatím tradici ustáleného a kodifikovaného jazyka, slouží především jako nástroj verbální komunikace. I z těchto důvodů by bylo obtížné realizovat vzdělávání v mateřském, respektive romském jazyce, jednodušší variantou se potom jeví adaptace na podmínky českého školství. Romové nemají z čeho vycházet, postrádají základní stavební kameny vzdělávání, tradici klasického vzdělávání, na druhou stranu však mají právo jako každá menšina, na vzdělávání ve svém rodném jazyce. Jak však uvádí Koncepce romské integrace a hovoří dosavadní zkušenosti ani zástupci romské menšiny zřizování vlastního národnostního školství nevyžadují. (Šišková, 2008, s. 110 - 111)

Mateřským jazykem současné generace romských dětí, na které rodiče přestali mluvit romsky, je romský etnolekt češtiny. Pod tlakem asimilace komunistického režimu i ve vidině snadnější adaptace dětí na základní školu vznikal samostatným osvojováním českého jazyka tzv. romský etnolekt češtiny. Tento jazyk není normativní, je ovlivněný jednak romštinou (myšlením v romštině, přenášením gramatické struktury do češtiny aj.), dále nespisovnou češtinou, kterou se naučili od svého okolí. (Vzdělávání Romů v ČR, s. 200)

Milena Hübschmannová ve své knize popisuje etnolekt následovně: “Nemorativní výslovnost, přenos hloubkové struktury romštiny (gramatické a sémantické) do povrchové struktury češtiny, chudá slovní zásoba, neadekvátní stylistika. Podle výzkumů však děti, které mluví romským etnolektem češtiny, dělají v češtině stejné chyby, jako děti, jejichž mateřštinou je romština.“ (Můžeme se domluvit, 2002, s. 36)

V praxi tak dítě neumí žádný z jazyků opravdu dobře. Z romštiny ovládá několik pojmů nebo frází, česky se domluví, ale používá etnolekt. Jak upozorňuje článek pro učitele nazvaný Vzdělávání Romů v ČR, neinformovanému pedagogovi se používání etnolektu

může jevit jako mentální retardace („já se bojím od psa, babička mne nosí do školy“ apod.). Tato situace si vyžaduje trpělivý přístup našich učitelů, kteří však často oponují, že nemají na individuální přístup čas, že se musí věnovat většině nebo podobné případy v minulosti řešili tak, že romské děti přerazovali do zvláštních škol, aby si situaci ulehčili.

2.2.4.2 Školy orientované na standard a průměr

„Školský systém zaměřený na standard, na průměr, neumí absorbovat odlišnosti, nehledá v nich výchovný přínos, ale vidí v nich především problém.“ (Frištenská, Víšek, 2002, s. 65)

Školní praxe „jednotné školy“ vycházela z dogmatu „průměrného žáka“, který by se dal vyložit tak, že všechny děti ve společnosti jsou stejné, mají průměrně stejné intelektové schopnosti, znalosti, návyky a potřeby. A vše, co z tohoto stanoveného průměru vybočovalo, vylučovalo. (Romové v České republice, 1999, s. 335)

Což mělo pro naše romské spoluobyvatele hluboké následky, neboť právě romští žáci parametry průměru nesplňují. Jejich odlišnost byla často řešena přemísťováním do zvláštních škol, aniž by splňovaly skutečné podmínky přestupu. V etnickém hledisku se považuje naše školství za příliš etnocentrické⁴, nahlíží na fakta z řady humanitních předmětů pouze pohledem Čecha a jeho historické zkušenosti.

Mezi další jevy, které přináší osnovy základních škol, patří skutečnost, že romské dítě se nedovídá nic o svých dějinách, ani není seznámeno s žádnou slavnou osobností z romských řad a důvodem není to, že by snad žádných významných romských osobností nebylo. Jedná se o to, že učivo je zcela podřizováno českým měřítkům, kde už není místa pro zmínku o jiné menšině a to je špatně z několika důvodů. České dítě získává ve škole poznatky o své

---

⁴ Neúměrně preferující určité etnikum

historii, o významných událostech i osobnostech, které byly ve své době světově důležité. To všechno v dítěti vzbuzuje pocit sebevědomí a národní hrdosti, dítě poznává, že někam patří a uvědomuje si svoji osobní důležitost. Romským dětem však není něco takového dopřáno a přitom se domnívám, že by stačila i zmínka upozorňující na jakýkoliv přínos romských občanů, která by vzbudila v tom malém dítěti pocit hrdosti. Současně by to bylo užitečné i ve směru, že neromské děti by poznaly kousek romské historie či úspěchů některých romských osobností a to by je možná přimělo více si vážit a jinak nahlížet na tuto národnostní menšinu. Už by to pro ně nebyli jen povaleči a „negramoti“, jak doma často slyší od svých rodičů. Bylo by jim umožněno na ně nahlédnout i z druhé stránky, a to z té pozitivní.

2.2.4.3 Neuspokojující spolupráce a koordinace aktivit zúčastněných subjektů

Podle terénního výzkumu společnosti GAC je v některých případech patrná nízká míra spolupráce mateřských škol, základních škol a pedagogicko-psychologických poraden s romskými rodinami při zajištění péče spojené s odkladem povinné školní docházky. Ve větších obcích, kde působí více subjektů, také často dochází k dublování služeb, čemuž je třeba zamezit, aby činnosti jednotlivých subjektů byly ve výsledku co nejvíce efektivní. Je třeba, aby jednotlivé subjekty byly v kontaktu, aby se navzájem informovaly o daném stavu a situaci, aby byly ochotni spolupráce, aby byly schopni přiznat pochybení a následně ho společnou nápomocí odstranily. K tomu, aby se problém romské exkluze řešil komplexně a systematicky, je žádoucí permanentní spolupráce všech zainteresovaných stran.

2.2.4.4 Nízká informovanost o nástrojích sociální inkluze

Podle výzkumu společnosti GAC převažuje v České republice na straně zaměstnanců státní správy, samosprávy, i škol malé povědomí o možných existujících řešeních pro dané problematiky. Toto nedostatečné využívání je typické zejména pro venkovské obce a malá města. Jedním ze zavedených řešení tohoto stavu je zřízení Agentury pro sociální začleňování, která momentálně působí ve 23 sociálně vyloučených lokalitách, její funkci a přínosu se budu věnovat později v kapitole Projekty. (Analýza GAC, 2006, s. 57)

2.2.4.5 Neochota řešení romské integrace

Neschopnost řešit danou problematiku se objevuje jak na straně obecních a městských úřadů, tak i na straně škol. Důvody jsou různé. V obcích neexistují koncepce pro řešení romské problematiky vzdělávání, obce nedisponují kvalitními pracovníky pro řešení romské integrace a také panují obavy, že budou ze strany majority nařčeni z pozitivní diskriminace. Školy nezavádí nástroje pro ulehčení vzdělávání romských dětí, neboť se obávají následné ztráty žáků z majoritní společnosti. Dále postrádají dostatek financí na zavedení alternativních výukových aktivit, zajištění volnočasových aktivit aj. V tomto případě je důležité zmínit, že ESF⁵ v rámci svých operačních programů nabízí velké zásoby pro financování prospěšných projektů a tyto zásoby nejsou rok co rok vyčerpány. Je pravdou, že žádost o dotaci ze strukturálních fondů je poměrně administrativně náročná a zdoluhavá a na tom často veškerá snaha ztroskotá. V poslední řadě se jedná o navázání kontaktu s romskými rodiči, u kterých je třeba si vypěstovat důvěru, většina škol se však o něco podobného ani nepokouší.

---

⁵ Evropský strukturální fond

2.2.5 Předškolní vzdělávání

Ve spojitosti s předškolním vzděláváním bych se ráda poprvé v této práci zmínila o Dekádě romské inkluze 2005 - 2015⁶, v jejímž rámci byl prosazen Akční plán realizace Koncepce včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí zahrnující do cílové skupiny i děti od narození do šesti let. Tento akční plán byl přijat 20. dubna 2009 usnesením vlády České republiky.

„Koncepce včasné péče o děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí je jedním ze základních dokumentů vymezujících rámec aktivit realizovaných s cílem předcházet vzniku sociálních handicapů, v jejichž důsledku děti socializující se a trvale žijící v sociálně znevýhodňujícím prostředí nedosahují naplnění svého vzdělávacího potenciálů a předčasně ukončují vzdělávání a naopak vytvářet předpoklady pro zvýšení jejich školní úspěšnosti, prodloužení vzdělávací dráhy a následné získání kvalifikace.“ (Zpráva o naplňování Dekády 2008, 2009, s. 16)

Koncepce je a bude naplňována prostřednictvím různých programů, jejich standardizací, metodickou podporou a koordinací činností jednotlivých institucí, které se na realizaci

---

⁶ Dekáda romské inkluze 2005 – 2015 vznikla na popud Světové banky a Open Society Institute v průběhu regionální konference: „Romové v rozšířené Evropě: Výzva pro budoucnost“ konané v roce 2003. Dekáda představuje mezinárodní iniciativu dvanácti států (Bulharsko, Česká republika, Maďarsko, Makedonie, Rumunsko, Slovensko, Srbsko a Česká Hora, Albánie, Bosna a Hercegovina, Španělsko, Slovinsko) a mezi priority jejího akčního plánu patří vzdělání, zaměstnávání, bydlení a zdraví. Naplňování těchto akčních plánů je každý rok monitorováno činností UNDP, která již v přípravné fázi vypracovala rozsáhlou, komparativní studii monitorující situaci romských komunit účastnících států v jejich čtyřech prioritních oblastech, tento výzkum byl, je a bude každoročně opakován a tak schopen porovnat jakýkoliv vývoj či změnu. Druhým způsobem jsou výroční zprávy zúčastněných států a zástupců romských komunit Mezinárodního řídicího výboru Dekády.

programů budou podílet. Obecným cílem je podpora všech aktivit, které by s dlouhodobým vlivem posílily předškolní přípravu, v tomto případě zejména romských dětí tak, aby se po nástupu na základní školu nepotýkaly s překážkami dnešního charakteru. (Zpráva o naplňování Dekády 2008, 2009, str. 16 -18)

2.2.5.1 Mateřské školy

Analýza společnosti GAC nám ukazuje, že romské děti, které docházely do mateřské školy, jsou ve svých vzdělávacích drahách jednoznačně úspěšnější. Sociální politika se snaží vytvářet takové podmínky, aby romské děti mohly navštěvovat mateřské školy v hojnějším počtu. V novém školském zákoně bylo například ustanoveno, že k předškolnímu vzdělávání se přednostně přijímají děti v posledním roce před zahájením povinné školní docházky a dále, že vzdělávání v posledním ročníku mateřské školy či v přípravné třídě zřizované státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí se poskytuje bezúplatně.⁷ (Zpráva o naplňování Dekády 2008, 2009, str. 26)

Domnívám se však, že je potřebné, aby romské děti navštěvovaly mateřské školy již od tří let, aby předškolní výchova i příprava byla opravdu efektivní. Ve výsledku je však této podpory spíše zneužíváno a mnoho dětí nastupuje do školky, když už to mají jejich rodiče opravdu zadarmo a to poslední rok před nástupem do školy. V tomto případě bych uvažovala nad pozměněním tohoto nástroje.

Mateřské školy však i nadále navštěvuje pouze malý podíl romských dětí, přibližně 40 %. Toto číslo se v čase nijak výrazně nemění, pro představu: v roce 2000/2001 docházelo do

---

⁷ I žákům prvních ročníků základního vzdělávání a dětem zařazeným do přípravných tříd základních škol jsou rovněž na základě vyhlášky č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky v paragrafu 6, odst. 1 poskytovány zdarma učebnice, dále učební texty a školní potřeby v hodnotě 200 Kč na dítě za jeden školní rok.

mateřských škol 34 %, v roce 2003/2004 36,8 % a v roce 2005/2006 37,8 %. Počet dětí tedy narůstá, ale pouze minimálně. Pokud bychom porovnali poměr docházejících romských dětí s neromskými, rozdíl je markantní. Mateřskou školku navštěvuje 90 % neromských dětí. Ptám se tedy, jak je možné ještě zvýšit množství romských dětí na mateřských školách? Mezi nástroje, které by mohly pomoci, patří zřízení asistenta pedagoga v mateřských školách, terénní sociální práce a větší otevřenost mateřských škol. Počet romských asistentů, jak v mateřských školách, tak i při okresních úřadech nadále stoupá. I přes nejrůznější snahy však stále narážíme na bariéru nízké míry motivace mateřských škol participovat na řešení problematiky vzdělávání dětí z romských sociálně vyloučených lokalit. Mateřské školy mají odmítavý postoj ke změnám již zaběhlých metod práce, problém jim činí i výběr vhodného asistenta a jeho financování. I nízká míra motivace ze strany romských rodičů zapisovat své děti do mateřských škol z části ovlivněná placením nákladů a doprovodem dětí do školek. Situaci v neposlední řadě komplikuje přeplněnost mateřských škol, které se pohybují na hranici své kapacity.

2.2.5.2 Předškolní kluby

Tyto předškolní kluby, přezdívané „školičky“, bývají nejčastěji zřizovány NNO, ale zřizovateli mohou být i sociální odbory obecních/městských úřadů. Kluby jsou většinou umístěny přímo v sociálně vyloučených lokalitách a jejich posláním je připravit děti na povinnou školní docházku. Své služby většinou poskytují zdarma, případně rodiče za své děti hradí symbolický poplatek. Přínosem těchto klubů je, že se dětem dostává kvalitní pedagogické péče a tím se zvyšuje jejich připravenost na zahájení povinné školní docházky. Vítaná je také propojenost některých klubů a základních škol, díky které jsou děti připravovány podle konkrétních měřítek. Zaměstnanci takovýchto zařízení navíc pracují i

s rodiči dětí, čímž napomáhají budování vztahu mezi institucí a rodinou. Informují je o zápisech do prvních tříd, poskytnou jim informace o školách v okolí, motivují je, aby s dětmi pracovali, vštěpují jim důležitost vzdělání apod. Jako negativní faktory bych viděla posilování segregace dětí z romských vyloučených lokalit (dětí nepřichází do kontaktu s majoritním prostředím, kde fungují jiné komunikační vzorce, vzorce chování a jednání apod.). Pokud tyto kluby působí přímo ve vyloučených lokalitách, naopak nemusí přispívat k aktivnímu a zodpovědnému přístupu rodičů dětí. Pokud jsou tato zařízení zřizována NNO, mohou se dostat do komplikací kvůli nedostatku financí či hrozí nejistota financování v případě ukončení grantu. V případě, že je zřizovatelem sociální odbor při obci, dochází často ke střetu zájmu s odborem školství, který naproti tomu zřizuje přípravné ročníky.

2.2.5.3. Přípravné třídy

Dalším opatřením, které již v praxi potvrdilo svůj úspěch, jsou přípravné třídy⁸ zřizované u mateřských, základních i speciálních škol. V roce 2007 fungovalo v České republice již na 164 přípravných tříd, které navštěvovalo 1929 chlapců a děvčat, nabídka ale stále neuspokojovala poptávku, v tomto roce musely školy odmítnout až 12% zájemců. Ve školním roce 2008/2009 stoupl počet přípravných tříd o 2 a počet dětí docházejících do těchto specializovaných tříd se zvýšil o 99 dětí. Podle sondy společnosti GAC pro Nadaci rozvoje občanské společnosti přípravné třídy v mnohém usnadňují romským dětem zvládnutí výuky.

---

⁸ Přípravné třídy jsou systémově zřizovány na základě § 47 ŠZ od roku 2005

„Osmdesát procent romských dětí, které absolvovaly přípravné třídy, se zařadí do běžných základních škol.“ (článek ICM, 2008)

Podle Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů v nich působících (GAC, 2006) jsou se zavedením přípravných tříd spojené následující výhody i nevýhody.

Děti si prostřednictvím přípravných tříd zvykají na prostředí a režim školy, dostává se jim speciální pedagogické péče a i tím se zlepšuje jejich připravenost na školní docházku. Škola je i v tomto případě v bližším kontaktu s rodiči dětí, a tak mezi školou a rodiči dochází k vzájemnému poznávání a postupnému získávání důvěry. Navíc se ukázalo, že přípravné ročníky prokazatelně přispívají ke snižování absencí romských žáků. Určitým nepoměrem je doba přípravy, která trvá pouze 10 měsíců oproti tříleté péči v mateřské škole, což může být v řadě případů nedostačující. U přípravných tříd zřízených na speciálních základních školách hrozí, že děti nepřestoupí na běžnou základní školu, čímž by se nenaplnil jejich základní smysl. Rodiče často možnosti přípravné třídy využívají, jejich nespornou výhodou je, že se zde neplatí žádné školné. Někteří je však považují za segregační opatření (romské děti nejsou integrovány do třídy s dětmi majoritními).

Pokud bychom porovnali vliv mateřské školy s přípravnou třídou, mateřská škola je v případě přípravy úspěšnější. Přípravné třídy přináší výsledky pouze na počátku, děti se v průběhu času přizpůsobují svým vrstevníkům. I toto opatření využívá stále malé množství romských dětí, nárůst je však v porovnání s mateřskými školami daleko výraznější – v roce 2000/2001 7,7%, 2003/2004 14,6%, 2005/2006 18,3%. Z výsledků se dá usoudit, že jednotlivé nástroje přinášejí úspěch, který napomáhá mírně stabilizovat situaci.

2.2.6 Základní vzdělávání

2.2.6.1 Asistent pedagoga

Funkcí asistenta je vytvářet ve škole takové prostředí, ve kterém se romské děti cítí spokojeně a bezpečně, a ke kterému zároveň pocítují důvěru i romští rodiče. Svým působením na školách předcházet komunikačním i adaptačním obtížím dětí a v případě vzniku problému mezi dětmi, jejich rodiči a školou napomáhat včasným a uspokojivým řešením vyhovujícím všem zúčastněným. Ze strany státu je žádoucí finanční podpora asistentů, která by měla hradit jejich školní stravování, školní potřeby i dopravu do školy.⁹

Podle výsledků výzkumu společnosti GAC považují tento cíl, po 8 letech jeho dosahování, za uspokojivě naplněný. Ve školním roce 2007/2008 užívalo specifika této pozice 68 % škol. Poměrně nízké číslo je způsobeno zastoupením základních škol s malým podílem romských dětí, v případě základních škol s vyšším podílem romských dětí je zastoupení asistenta pedagoga v intervalu 89 až 100 %. Průměrný počet asistentů pedagogů se zejména v posledních pěti letech i nadále zvyšuje.

Zavedení pozice asistenta pedagoga na škole přináší své blahé i neblahé důsledky. Mezi ty kladné patří, že asistent pedagoga je jedním z mála pozitivních vzorů, a to i pro neromské děti. Je důkazem toho, že Rom může získat zaměstnání, a že vzdělávání má smysl. Činnost takového asistenta má také výrazný vliv na zlepšení docházky a školních výsledků žáků. Mimo jiné výrazně posiluje důvěru romských dětí i rodičů ke škole, čímž předchází nedorozuměním mezi rodinou a školou, která mají často příčinu v kulturní odlišnosti. Jeho nespornou výhodou je i to, že bývá dobrým znalcem prostředí, ze kterého děti přecházejí, je

---

⁹ Systém financování asistentů pedagogů je nastaven v rámci Rozvojového dotačního programu MŠMT „Financování asistentů pedagoga pro děti, žáky a studenty se sociálním znevýhodněním na rok 2008“, z něhož se přerozdělují mzdové prostředky pro asistenty pedagogů. Jen v roce 2008 byla rozdělena dotace na 400 míst ve výši 78 558 939 Kč. (dekáda RI, 2008, str. 26)

si vědom zvláštností chování a zvyků, nevidí v nich schválnosti a nevychovanost či zanedbanost. Nevýhodou může být zvýšená pasivita rodičů v komunikaci se školou jako institucí, neboť příliš spoléhají na zastání jejich role asistentem.

Se zřízením této pozice je spojena značná administrativa, což znamená zátěž pro pracovníky školy, neboť rok co rok je povinností školy zažádat si o finanční prostředky na zaplacení této funkce. I přes výše zmíněné nevýhody považují zřizování asistentů, jak při mateřských, tak i základních školách, jako úspěšný nástroj integrace romských dětí, který potvrzují i dosažené výsledky.

Data získaná společností GAC dokazují, že ve třídách bez asistenta přecháá v původní třídě na školách hlavního vzdělávacího proudu do třetí třídy 6,5 romských žáků/ žákyň z desíti, ve třídách s působností asistenta je to v průměru 7,5.

2.2.7 Sekundární vzdělávání

V současném stavu považují za prioritu soustředit se stejně tak jako na předškolní přípravu i na zvyšování počtů stoupenců romské mládeže s ukončeným středoškolským či vysokoškolským vzděláním. V oblasti sekundárního a terciárního vzdělávání se shodně ze strany státu využívají nástroje stipendií, jež mohou pomoci překonat sociální znevýhodnění studentů. Co se týče studia na středních školách, mohou studenti zažádat o dotaci MŠMT v rámci programu Podpora romských studentů středních škol¹⁰, ve kterém jim může být udělena dotace do 7000 Kč na náklady spojené se studiem. (Strategie integrace romské komunity, 2006, s. 22) Pro naši informaci v roce 2007 podpořilo MŠMT celkem 2715 žádostí částkou ve výši 9 939 300 Kč. (Zpráva za rok 2007, 2008, s. 12)

---

¹⁰ Na základě usnesení vlády České republiky č.386/2000 ze dne 19. dubna 2004

2.2.8 Terciární vzdělávání

Jak už jsem se zmiňovala v kapitole o vzdělanostní úrovni, zástupci romské menšiny se terciárního vzdělávání účastní jen v ojedinělých případech. V akademickém roce 2004/2005 požádalo MŠMT rektory všech vysokých škol o sdělení, kolik romských studentů bylo přijato do prvního ročníku a kolik jich studuje již ve vyšších ročnících. Bylo zjištěno, že na veřejných vysokých školách studuje 51 studentů a zhruba 13 jich studuje na soukromých vysokých školách. Tyto údaje však nemají adekvátní vypovídací hodnotu vzhledem k ochraně osobních údajů a nesledovanosti národnosti uchazečů ani studentů. I tak si troufám tvrdit, že k podpoře romských studentů na vysokých školách se vláda České republiky ve spolupráci s vysokými školami postavila čelem a snaží se dotačním přístupem jejich studium, pokud ne přímo umožnit, tak alespoň z části zjednodušit. Podle ustanovení paragrafu 18 odst. 3 zákona o vysokých školách má nárok na dotaci, popřípadě může dotaci získat jen veřejná vysoká škola, nikoliv její student, rovněž je tato oblast řešena prostřednictvím Rozvojových programů veřejných vysokých škol. Indikátor měřitelnosti, který je stanovený akčním plánem Dekády, tj. počet podpořených studentů v rámci programu nelze vzhledem k nepřesným informacím ohledně národnosti objektivně stanovit. Co známe jistě, je částka, která byla vyplacena na sociálních stipendiích a ta byla v roce 2008 3 739 000 Kč soukromým vysokým školám a 113 341 000 Kč veřejným vysokým školám. (Zpráva o naplňování dekády, 2009, s. 28)

2.3 Vzdělávání dospělých Romů

Po roce 1989, kdy nastala změna režimu, která přinesla dalekosáhlé proměny občanského života, se změnil i pohled romského obyvatelstva na hodnotu vzdělání a dosaženou kvalifikaci. Politická a občanská svoboda jednotlivce i skupin se zároveň se vznikem

soukromého vlastnictví promítla do vyšších nároků na kvalifikaci pracovníků, dále do požadavku být schopen se rozhodovat sám za sebe a za tato rozhodnutí nést odpovědnost. Pro Romy jako národnostní minoritu, která je charakteristická nízkou úrovní vzdělanosti, byl tento jev naprostou novinkou, které se byli nuceni přizpůsobit nebo ji alespoň vyjít vstříc. Mnozí z nich se začali zajímat, zejména stoupenci mladší generace, jakými cestami by bylo možné doplnit si, ať už chybějící, doplňkové nebo rozvíjející vzdělání.

Na tuto situaci reagoval, rychleji než stát, nevládní sektor, který se v tomto směru snažil zajistit uspokojivou nabídku. Mezi první instituce, které se začaly angažovat, patřilo České centrum pro vyjednávání a řešení konfliktu, Sorosova nadace Open Society Fund, katedra sociální práce Filozofické fakulty UK Praha a romská nadace Dr. Rajko Djuriče, předchůdkyně Romské akademie. (Romové v České republice, 1999, s. 398 – 400)

V oblasti vzdělávání dospělých Romů i dnes aktivity organizované neziskovými organizacemi či agenturami podporujícími zaměstnávání prokazují větší efektivitu než ty, na jejichž realizaci se podílí úřad práce. Neziskové organizace využívají při výkonu své práce přímého kontaktu s terénem více než zmiňovaný úřad práce, a v tom spatřují výhodu jejich úspěchu. I pro neziskové organizace ale platí, že je třeba dbát na adekvátní nabídku vzdělávacích aktivit, které odpovídají potřebám trhu práce a potřebám i preferencím romské komunity.

Podpora vzdělávání dospělých Romů ze strany úřadu práce zahrnuje několik různých programů a aktivit, které se obsahově do jisté míry překrývají:

- Job kluby, respektive kury zvyšování funkční gramotnosti (kurzy sociálních dovedností potřebných k hledání a udržení zaměstnání – psaní CV, vyplňování formulářů, posilování znalosti ČJ, PC, komunikační dovednosti, telefonní hovor apod.),

- Motivační programy (kurzy jejichž cílem je zvýšení sebevědomí, vyvedení z pasivity, motivace k dalšímu vzdělávání, pomoc zorientovat se na trhu práce aj.).
- Doplnění vzdělání za účelem získání zvýšení kvalifikace (např. formou výučního listu nebo maturitní zkoušky).

Následné získání dovedností a znalostí zvyšuje šanci na uplatnění se na trhu práce a přímo může navýšit zaměstnatelnost romské populace. Je-li kurz navíc zakončen certifikátem, násobí se motivační role takového kurzu. Úspěšní absolventi si uvědomují význam vzdělání a je velká šance, že tuto hodnotu pak dále vštěpují svým dětem. Stále však chybí institucionalizace těchto služeb, jež by tak získaly závazné standardy kvality. Tento fakt jistě nepodporuje neexistence kvantitativních údajů o míře účasti, ukončení kurzu a případném následném pracovním uplatnění Romů.

Oblastí celoživotního vzdělávání se v České republice zabýval i výzkum Světové banky roku 2008, experti světové banky zvolili za prioritní oblasti ve vzdělávání dospělých Romů rozvoj klíčových kompetencí a funkční gramotnosti. Obě tyto oblasti, co se týče obsahu vzdělávacích programů, však nejsou ze strany vzdělávacích institucí dostatečně pokryty. Podle zkušeností poskytovatelů vzdělávacích aktivit romští občané upřednostňují prakticky zaměřené kurzy v etnicky homogenní skupině než vzdělávání, které probíhá v širším okruhu účastníků. Je třeba zmínit, že pro romské ženy bývá cesta k celoživotnímu vzdělávání často komplikovanější z důvodu tradičního fungování romské rodiny a jejich náročnou péčí o většinou vícečlenné rodiny. (Zpráva za rok 2008, 2009)

2.4 Doplněk

Výše uvedené opatření jsou součástí sociální politiky státu České republiky. Mimo naší vlády se oblasti vzdělávání a věnují i nestátní neziskové organizace, jež svými aktivitami podporují jak děti, tak dospělé v jejich přístupu ke vzdělávání a vyšší kvalifikaci. O tom, jakých podob taková podpora nabývá a jakého zájmu se jí dostává od romské menšiny později v kapitole „Projekty“.

3 Zaměstnanost

U názvu této kapitoly jsem váhala, termín zaměstnanost Romů nám není příliš známý. Ze své zkušenosti mohu říct, že se spíše poukazuje na jejich nezaměstnanost. V podstatě se jedná o to samé, stále jedna a ta samá oblast. Rozdíl však spatřuji v tom, z jakého úhlu na danou problematiku nahlížíme a jak se k ní stavíme.

Realita je však taková, že pokud v současné době chceme vykládat o míře zaměstnanosti Romů, není možné nevyložit fakta o jejich nezaměstnanosti. Toho jsem si plně vědoma. Ale ještě než se budeme věnovat nezaměstnanosti jako takové, ráda bych v úvodu kapitoly představila etnická specifika romské pracovní síly. Dále bych přiblížila současný stav zaměstnanosti Romů se všemi svými charakteristikami a pokračovala tematikou integrace Romů na trh práce se všemi nástroji, které nám ji pomáhají uskutečnit nebo alespoň započít.

3.1 Specifika romské pracovní síly

Určitou roli na trhu práce ovlivňují již upevněné předsudky k romské menšině, které nepříznivě ovlivňují přístup zaměstnavatelů k zaměstnávání příslušníků tohoto etnika. Jedná se o hodnotící postoje, jež jsou zesilované negativními informacemi médií, převládající u většiny majoritní společnosti, která k Romům zaujala již skeptický a negativní vztah.

Za znevýhodňující charakteristiky romských pracovníků se považuje:

- Nekvalifikovanost a nespolehlivá pracovní morálka s výraznou pracovní a územní fluktuací

- Nelegální a společností odmítané způsoby obživy (krádeže, prostituce apod.) vedoucí ke zvyšování kriminality a snižování pocitu bezpečnosti
- Záporný vztah k majetku, charakterizovaný často negativním přístupem ke vžitě tradiční kultuře bydlení
- Určité nehygienické a zdravotní podmínky, ve kterých žijí a které jsou z hlediska života majoritní společnosti obtížně akceptovatelné

Druhý přístup, který převládá u zbylé části majoritní společnosti, si je vědom některých odlišností romské komunity a zachovává si svůj objektivní a pozitivní charakter. Domnívám se, že tento postoj by se měl stát příkladovým pro všechny stoupence majoritní společnosti. Jedině takový přístup nás může přiblížit ideálu, jakým by bylo poklidné soužití všech etnik a vzájemná tolerance.

3.1.1 Handicapy příslušníků romské komunity na trhu práce

3.1.1.1 Ustupující handicap

Nejdříve bych se ráda zaměřila na nevýhodné postavení Romů, které je výsledkem jejich dědičné romské tradice a historie. Mezi tyto handicap patří:

- Vztah ke vzdělávání a přípravě k práci, jež je výsledkem jak romské tradice, tak i přístupu majoritní společnosti k minoritní

Vzhledem k jejich způsobu života, který byl často spojen s kočováním, se u romských komunit neobjevovala velká potřeba se vzdělávat. Mezi tradiční romské dovednosti, kterými si zajišťovali obživu, patřila kovožpracující, dřevozpracující a další podobná řemesla vyžadující si ruční zručnost jako například: hliněná výroba, zpracování kartáčů a

štětek apod. Takováto řemesla přecházela po staletí z generace na generaci, respektive z otce na syna, a tak nebylo potřeba vyhledávat jinou formu vzdělávání či učení se.

Co se týče přístupu majoritní společnosti k minoritní v oblasti vzdělávání či přípravě k práci, v minulosti nebyly vytvářeny žádné speciální podmínky umožňující zvyšování vzdělanosti a kvalifikační úrovně romského obyvatelstva. Po roce 1989 se situace pomalu zlepšuje a čím dál častěji se můžeme setkat se vzdělcem romského původu, který úspěšně zvládl překážky integrace a dokázal se začlenit do majoritní společnosti. S čím se však může setkat on? Se stále přetrvávající nedůvěrou ze strany určité části české společnosti.

3.1.1.2 Přetrvávající handicapy

- Nízká vzdělanostní úroveň

Nízká úroveň vzdělání romského obyvatelstva je velkou překážkou pro integraci do většinové společnosti. Vzdělanosti romské populace jsem se věnovala již v předchozí kapitole, proto bych zde nerada opakovala některé své poznatky. Kvůli důležitosti tohoto handicapu, jsem ho v tomto výčtu nechtěla opomenout. Je potřebné si uvědomit, že na základě nízké vzdělanostní úrovně nám vznikají další problémy tohoto etnika, kvůli kterým je majoritní společností tolik odsuzováno a někdy i diskriminováno.

- Neodpovídající pracovní morálka

S lítostí musím konstatovat, že Romové, až na výjimky, si stále nevytvořili důvěrný vztah k zaměstnavateli, k práci a dalším institucím ošetřujícím pracovní oblast. Se svou profesní kariérou často zacházejí bezstarostně a nezodpovědně, nejsou schopni setrvat delší dobu na jednom pracovišti, což může být stále ještě výsledkem kočovné historie. Problematické bylo také zařazování Romů do stabilních pracovních kolektivů, jejichž příjmy byly závislé

na plnění úkolů zadaných kolektivům jako celku, jež komplikovala častá absence Romů. Při onemocněních se často vyhýbali pravidelným vyšetřením, ale nemocenské dávky pobírali v plné výši. Navíc je nám všem známé zvýšené užívání, pro někoho zneužívání, sociálních dávek. Všechny tyto faktory vzbuzují nedůvěru většinové společnosti a snižují hodnotu Romů na trhu práce.

- Nedostatek adekvátních pracovních příležitostí

Jak už jsem se zmínila, mezi povolání které Romové úspěšně a bravurně ovládali, patřila ruční řemesla. S rozvojem technologií byla však mnohá dělnická místa nahrazována stroji, které zajišťovaly vyšší efektivitu a urychlovaly pracovní proces. Navíc docházelo k útlumu některých primárních a sekundárních odvětví, tudíž přijatelných pracovních míst pro romské obyvatelstvo ubývalo. Situaci zhoršila i konkurenceschopnost nově přichozích přistěhovalců z Ukrajiny, Polska i Slovenska, kteří svými platovými požadavky, menšími náklady na sociální zabezpečení, vyšší kvalifikační úrovní, pracovní disciplínou i příbuzností jazyka byli pro české zaměstnavatele přijatelnější a vítanější než příslušníci romské komunity. Tím se proces integrace do majoritní společnosti vrátil o pár kroků zpět. U mnoha romských rodin to způsobilo větší závislost na státní podpoře, někteří se rozhodli situaci řešit odchodem do zahraničí a někteří nešťastně sklouzli do aktivit, které nejsou v souladu se zákony.

- Horší zdravotní stav

Další nevýhodou romského obyvatelstva v oblasti zaměstnávání je jejich poměrně horší zdravotní stav oproti průměrnému zdravotnímu stavu obyvatelstva. Za tímto stavem stojí několik příčin, při jejichž výčtu můžeme začít od té nejzákladnější, kterou je strava.

Současné složení běžné stravy v romských rodinách zcela nesplňuje kritéria zdravé výživy a stravování. Tato situace je podmíněna také jejich materiálními možnostmi, které jim neumožňují výběr. Jednodušeji řečeno, cílem romské komunity ve stravování tedy není zdravě jíst, ale „něco jíst“.

Většina romských rodin obývá byty nejnižší kategorie, v horším případě jim střechu nad hlavou tvoří nejjednodušší příbytky přezdívané holobyty. Malá plocha bytů, neúplné sanitární vybavení i jejich přelidněnost způsobila, že Romové úrovní svého bydlení stojí daleko za ostatním obyvatelstvem. Tyto podmínky také přinášejí zhoršené podmínky pro pravidelnou hygienu, která je kritériem dobrého zdravotního stavu.

Zhoršený zdravotní stav, způsobený i pracovními úrazy, měl za výsledek stoupající počet invalidů, kteří pobírali částečný nebo úplný invalidní důchod, a tak se opět Romové ocitli v závislosti na sociální politice, což byl jeden z dalších důvodů, jak být trnem v oku majoritní společnosti.

Výskyt více handicapů u jedné osoby je v rámci romské komunity více než častý.

„Uvedené handicap, které vedou k postupnému nárůstu skupiny dlouhodobě nezaměstnaných osob, v níž se stále zvyšuje podíl zastoupení příslušníků romské komunity, vytvářejí podmínky pro vznik stabilní polyetnické marginální¹¹ skupiny, blíží se k určitému

---

¹¹ Pojem „marginální“ si slovník cizích slov vykládá jako okrajový, mezní. Dále podává informaci, že marginální je označení člověka, který stojí na okraji společnosti, protože se nedokáže přizpůsobit, nebo odmítá přijmout normy chování skupiny. Marginalizace na pracovním trhu pak označuje proces, v němž jsou jisté pracovní pozice přiřazeny specifickým segmentům pracovní síly, které jsou sice ochotné k zaměstnání, a to na plný úvazek, nejsou však schopné docílit plné integrace v dlouhodobější formě zaměstnání, která by plně využila jejich pracovní potenciál [Loveridge, Mok 1979: 27].

druhu ekonomické segregace, a zakládají tak možnou hrozbu budoucích rasových nepokojů.“ (Romové v České republice, 1999, s. 363)

3.2 Postavení Romů na trhu práce po roce 1989

Rok 1989 přinesl mnoho změn. V případě romského obyvatelstva měly tyto změny vliv jak pozitivní tak i negativní. Mezi ty kladné transformace patřilo jejich oficiální uznání jako etnické menšiny, byla jim přiznána občanská a politická práva, jakými jsou například právo na rozvoj vlastní kultury, právo na formulaci vlastních politických zájmů, právo na vlastní politickou prezentaci aj. Změna, která naopak postavení Romů ztížila, byl přechod k mechanismu tržní ekonomiky, jehož výsledkem je jejich marginální pozice na trhu práce. Vedle působení společenských předsudků a diskriminace je právě ona hlavní příčinou chudoby a nízké společenské pozice romského obyvatelstva. Mezi charakteristické příznaky marginálního postavení patří dlouhodobá nezaměstnanost, regionální koncentrovanost, flexibilita na nestabilitu pracovních míst, vysoká míra zapojení na neformálním pracovním trhu a nízká efektivnost. (Analýza MOPO, 2006)

Do roku 1989 zajišťoval zaměstnání všem občanům bez výjimky paternalistický socialistický stát, a tak velká většina Romů žijících v Českoslovenku pracovala. Rok 1989 však znamenal restrukturalizaci na trhu práce. V důsledku ekonomické transformace docházelo ke snižování stavů zaměstnanců zejména v průmyslových odvětvích. Na začátku 90. let 20. století tak na tisíce Romů přišlo postupně o svá zaměstnání. (Analýza GAC, 2006, s. 41 - 42)

„Jednalo se o započetí dodnes pokračujícího obecného trendu k úbytku pracovních příležitostí pro nekvalifikované a málo kvalifikované pracovní síly.“ (Analýza GAC, 2006, s. 43)

Zároveň stoupaly a stále stoupají nároky na kvalifikační předpoklady, což paralelně nadále snižuje šance méně kvalifikovaných na (znovu)začlenění na trhu práce. Romská menšina v České republice je tak již dlouhodobě postižena vysokou mírou nezaměstnanosti, často se jedná o nezaměstnanost dlouhodobou (až několikaletou) či opakovanou.

3.3 Intenzita a délka nezaměstnanosti Romů

Obecně lze říci, že atribut nezaměstnanosti se dotýká většiny Romů, liší se však ve své míře. Podle Analýzy potřeb integrace Romů na českém trhu (dále jen „Analýza“) lze Romy podle vztahu k nezaměstnanosti rozdělit do tří skupin:

1. Nemají žádnou zkušenost s nezaměstnaností, mají stabilní zaměstnání. Tvoří přibližně 26% procent ekonomicky aktivní romské populace.
2. Romové, kteří byli dříve nezaměstnaní právě jednou.
3. Romové, kteří byli nezaměstnaní dvakrát nebo vícekrát. Do kategorie osob opakovaně nezaměstnaných patří více než 35 % ekonomicky aktivních příslušníků této rizikové skupiny.

Míra nezaměstnanosti Romů v České republice se odhaduje na 45 – 50%. Charakteristická je pro nezaměstnanost Romů její dlouhodobost, která s sebou nese mnoho dalších rizikových důsledků jako ztrátu pracovní kvalifikace, deprivaci a rezignaci na snahu o

nalezení nového místa, kulturu chudoby aj. Podle Analýzy do kategorie nezaměstnaných déle než jeden rok patří okolo 75% nezaměstnaných Romů. (Analýza MOPO)

Dlouhodobá nezaměstnanost s sebou přináší řadu vážných dopadů a je příčinou vzniku dalších rizikových jevů. Vedle materiální chudoby způsobuje sociální vyloučení z participace na sociálním a ekonomickém životě české společnosti, dále je charakteristická i svými psychickými důsledky jako například rezignace na další hledání práce, ztráta pracovních návyků i podléhání nejrůznějším závislostem. Všechny tyto důsledky se pak projevují ve snížených šancích na začlenění na trh práce i ve vlivu na nově vyrůstající generaci Romů. Zejména v nezaměstnaností silně postižených lokalitách vyrůstá celá jedna generace dětí a mládeže, která ve svém dosavadním životě nepoznala význam pracovního vztahu. Nezaměstnanost si vykládají jako něco normálního až snad společensky přijatelného. Tento neblahý vliv a vzor jejich rodičů může na nich jako na lidech, kteří stojí teprve na začátku svých životů, napáchat veliké škody, aniž by oni sami si toho byli vědomi. (Analýza GAC, 2006, s. 43)

3.3.1 Dlouhodobě nezaměstnaní v sociálně vyloučených lokalitách

Koncentrace dlouhodobě nezaměstnaných Romů v sociálně vyloučených lokalitách je velmi problematická, neboť má za následek prohlubování jejich sociálního vyloučení. Za vznik těchto lokalit odpovídá již komunistická vláda a její nucený rozptyl, kdy byli Romové usídlováni v takových oblastech, které nabízeli pracovní uplatnění pro nízko-kvalifikovanou pracovní sílu zejména v těžkém průmyslu. Tento fakt ve spojení se systémem sociálního zabezpečování a zajištění levného bydlení a rozsáhlých sociálních dávek způsobil, že se v těchto oblastech Romové shlukují a přetrvávají.

3.4 Vysoká flexibilizace a nestabilita pracovních míst pro Romy

Flexibilizace práce se projevuje dvojím způsobem, namísto plnohodnotných standardních pracovních smluv jsou upřednostňovány dílčí a krátkodobé kontrakty na omezenou pracovní dobu a zároveň sílí tendence přecházet od klasického zaměstnaneckého poměru k mnohem volnějším vztahům mezi firmou a formálně samostatnými dodavateli a subdodavateli jednotlivých úkonů, produktů a služeb. Oba tyto projevy mají stejný důsledek a tím je přesun stále větší části tržní nejistoty z firem na zaměstnance či subdodavatele. Flexibilizace práce snižuje v zemi opticky míru nezaměstnanosti, činí tak ale za cenu stoupajícího podílu nízko placené práce a narůstajícího rizika, že výdělek ekonomicky činného člověka se bude pohybovat na hranici bídy či jen těsně nad ní. Vzniká tak relativně nový jev označovaný jako „pracující chudoba“. Mzda je často stlačována na minimální úroveň, navíc výše popsané nestabilní pracovní podmínky vzbuzují v člověku vysoký stupeň nejistoty zaměstnání. Lidé si pod tlakem podobných zkušeností mohou tvořit nežádoucí pracovní postoje, odcizují se práci jako takové a často se ztotožňují s jinými činnostmi než čistě pracovními.

3.5 Pracovní aktivita na neformálním pracovním trhu

„Kombinace neformálního zaměstnání bez legální pracovní smlouvy a pobírání dávek sociální péče se stalo typickou příjmovou strategií velké části Romů, kteří jsou v evidenci úřadu práce. Mezi těmi, kteří se deklarují jako nezaměstnaní Romové, výzkumníci zjistili asi 12 % osob, které byly v posledním měsíci aktivní na neformálním pracovním trhu. Ovšem podle odhadů získaných z rozhovorů se sociálními pracovníky působícími v romských rodinách práci na černo vykonává přibližně 70 až 90 % mužů, přednostů romských domácností, kteří jsou v evidenci práce.“ (Analýza MOPO, 2006)

O práci na černo se lze ve spojitosti s Romy dočíst i v jiných publikacích či publikovaných člancích. Práce na černo se nejčastěji objevuje ve dvou případech. Prvně jsou to lidé, kteří pobírají sociální dávky, a vedlejšími přivýdělkami si tak přilepšují a zvyšují své životní příjmy. Druhým případem jsou malí nebo drobní podnikatelé, kteří uzavírají smlouvy s většími podniky v momentech omezené tvorby zisku neboli krize. Redukují pracovní náklady, a tak zatajují zaměstnávání dalších osob nebo nepřiznáním jejich příjmů.

3.6 Poptávka po práci romské pracovní síly

Novodobým rysem, který nepřímo ovlivňuje situaci na trhu práce a způsobuje zvýšenou konkurenci na trhu práce ze strany kandidátů, je otevírání se české ekonomiky evropským a globalizovaným trhům. V procesech nastoupené tržní ekonomiky ve velkém množství zanikají nekvalifikovaná a méně kvalifikovaná pracovní místa v tradičním uplatnění v zemědělství a průmyslu. Tato nekvalifikovanost neboli nízká úroveň jejich lidského kapitálu je dodnes jejich základním handicapem na trhu práce. Je třeba zmínit, že však ani kvalitní lidský kapitál není všechno. V přístupu ke stabilním pracovním místům na trhu práce jsou ve výhodě tací, kteří se vyznačují bohatým sociálním kapitálem, jenž ovlivňuje proces hledání zaměstnání.¹² Sociální kontakty Romů jsou často „omezeny“ na svou vlastní komunitu, kde je vysoká nezaměstnanost a vazby na sekundární a neformální trh práce.

---

¹² Sociální (též společenský) kapitál je podle svého autora P. Bourdieu souhrn sociálních vztahů, počestnosti a vážnosti. Je to souhrn sociálních kontaktů. Pojem byl popularizován R. Putnamem v jeho pracích, týkajících se Itálie a USA. Ten ho definoval jako: „rýsy společenské organizace, např. sítě, normy a důvěra, které zajišťují koordinaci a spolupráci, vedoucí ke společnému prospěchu.“ R. Putnam, ‘The prosperous community’; a R. Putnam, ‘Bowling alone’. (wikipedie.cz)

Romové jen v malé míře disponují tzv. slabými sítěmi¹³ na formálním trhu práce. Je tedy nutné zvyšovat sociální potenciál Romů, aby obstáli v již tak vysoké konkurenci. Pomocnou ruku by v tomto případě měli podávat instituce jako úřady práce a nestátní neziskové organizace, sloužící jako zprostředkovatelé informací a poradci na trhu práce pomáhající překonat znevýhodnění vyplývající z jazykových a kulturních bariér, nedostatečné sociální kompetence při vyřizování agendy s úřady nebo s budoucími zaměstnavateli.

3.7 Přístup k trhu práce a diskriminace

Podle výzkumu UNDP¹⁴ a ILO¹⁵ z roku 2001 považuje až 80% Romů svou etnickou příslušnost za hlavní důvod neúspěchu při hledání nové práce. Dále uváděli důvody jako nedostatečná kvalifikace, celková ekonomická recese v zemi aj. Diskriminace na českém trhu práce se projevuje zejména u těch skupin, u kterých se očekávají nežádoucí vzorce chování jako například nižší pracovní nasazení, problémy s docházkou, menší schopnost spolupráce s ostatními pracovníky. Mezi ohrožené skupiny vystavené diskriminaci patří jak Romové, tak starší pracovníci a ženy s malými dětmi. V případě Romů je jejich pracovní diskriminace založena na předsudcích a odlišném stereotypu pracovního a sociálního chování romského etnika. (Analýza MOPO, 2006)

---

¹³ Tzv. „slabé sítě“ představují množinu vzdálenějších známých, které mohou být mobilizovány právě v situacích nouze a potřeby. Sociální sítě hrají roli jak v informovanosti o možnostech zaměstnání, tak v přímém získání zaměstnání prostřednictvím sociálních kontaktů a známostí (Granovetter, 1992, Gallie, Paugam, Jacobs 2003).

¹⁴ Rozvojový program OSN (UNDP) vytváří globální síť rozvojové činnosti OSN. UNDP působí ve 166 zemích, kde podporuje řešení globálních i místních rozvojových problémů. Zasazuje se o změny a výměnu informací, zkušeností a zdrojů mezi státy.

¹⁵ ILO (International Labour Organization) byla založena v r. 1919, od r. 1946 je specializovanou agencí systému OSN. Sídli v Ženevě.

Od 90. let se postoje majoritní společnosti vůči Romům lehce zlepšují, alespoň co se týká pracovní oblasti. Romové nejsou stále v plné míře zaměstnávání a vítáni ze strany zaměstnavatelů na formálním trhu práce, ale stát a jeho nástroje umožňují podnikatelům určité výhody při zaměstnání Romů a ti toho tak využívají. Stát se snaží vyrovnávat jejich handicap prostřednictvím aktivní politiky zaměstnanosti, vzdělávací politikou ve prospěch znevýhodněných skupin i podporou účasti těchto skupin na formování potřebných veřejných politik.

Stereotypy ve vnímání Romů, jež jsou spojeny s předsudky, se odráží v každodenní diskriminaci Romů. Podle výsledků z výzkumu Střediska empirických výzkumů z dubna roku 2007 vyplývá následující: 5% české veřejnosti má dobrý vztah k romské menšině; 19 % deklaruje, že k romským spoluobčanům má stejný vztah jako k ostatním, 8 % nemá k Romům žádný vztah a asi 68 % české populace k Romům zaujímá negativní vztah. (Zpráva za rok 2007, 2008, s. 34)

Od roku 2002 připravovala vláda české republiky právní normu poskytující komplexní ochranu před diskriminací. Tento antidiskriminační zákon od roku 2005 procházel schvalovacím procesem a až 17. června 2009 poslanecká sněmovna přehlasovala prezidentovo veto a antidiskriminační zákon byl přijat. Zákon vymezuje právo na rovné zacházení a zakazuje diskriminaci například v přístupu k zaměstnání, podnikání, vzdělání či zdravotní péči.

3.8 Integrace Romů na trh práce

Integrace Romů na trhu práce se stala základní myšlenkou vzniku hlavních strategických dokumentů současné národní sociální politiky, mezi něž patří Národní akční plány nezaměstnanosti, Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004 – 2006, dále tato

idea provázela zrození Koncepce romské integrace na rok 2005 i Dekády romské inkluze 2005 – 2015. Jednoduše řečeno dá se považovat za jednu z nejdůležitějších priorit celé české sociální politiky zaměřující se na chudé, sociálně vyloučené a v tomto případě především romské obyvatelstvo. Nadějně pro zvýšení integrace Romů na trh práce, kromě jiných možností je podle vlády i podpora a rozvoj nezávislého drobného podnikání mezi Romy. V cestě však často stojí obtížná adaptace na legislativní a administrativní rámec podnikatelských aktivit. Mezi cíle integrace na trh práce by teda mohla být i podpora vzniku a existence malých a středních romských podniků tzv. podnikatelské inkubátory.¹⁶ Mezi nástroje, které by měly posílit integraci nejen Romů na trh práce, se řadí i Aktivní politika nezaměstnanosti, kterou následně přiblížím.

3.8.1 Aktivní politika zaměstnatelnosti - APZ

Aktivní politika nezaměstnanosti je jedním z nástrojů, který posiluje sociální integraci na trhu práce. Nástroje APZ tedy představují intervence státu s cílem zajistit nezaměstnaným pracovní uplatnění nebo zvýšit jejich zaměstnatelnost. Vykonavateli programů APZ jsou úřady práce, NNO i podnikatelské subjekty. Z těchto třech výše jmenovaných se na vykonávání APZ nejvíce podílí úřady práce, jak však ukázalo terénní šetření společnosti GAC, efektivita programů není ve výsledku stoprocentní. Účast sociálně vyloučených

---

¹⁶ Hlavní funkcí podnikatelských inkubátorů je podpora začínajících firem, které jsou méně konkurenceschopné a čelily by jinak větší pravděpodobnosti zániku v prvních několika letech své existence. Tato podpora se v praxi projevuje v převzetí celé řady nákladů na vybavení kanceláří, nájemné, servisní a administrativní služby, nákladů spojených s provozní obsluhou zabezpečovacích systémů, pronájmem audiovizuální techniky, společným sekretariátem nebo pevným připojením k Internetu. Firmy mohou sdílet některé důležité zdroje jako laboratoře, sklady a technologie, a tím dále snižovat náklady jejich přesunutím na podnikatelský inkubátor. Tyto výhody může využít pouze inovativní firma, to je firma s novým neotřelým nápadem. Nemusí jít jenom o výrobovou nebo procesní inovaci, ale klidně jen o nový přístup k zákazníkovi, nový obchodní model atp.

Romů v programech APZ není dostatečná a ani programy samotné nepřinášejí výsledky, které si od nich jejich realizátoři slibují.

Svou roli v neúspěchu zajisté hraje nedůvěřivý vztah romské populace ke všem institucím, bez výjimky i k úřadu práce, ale za jedinou překážku v realizaci sociálně integračních programů na trhu práce bych je nepovažovala. Je třeba do problému nahlédnout hlouběji či na problém jako takový komplexněji. Musíme si uvědomit, že efektivita programů APZ bude i nadále neuspokojující, pokud spolu s nimi nebudou realizovány programy, které by oslabovaly celkové bariéry integrace na trh práce. Mezi takové dvě základní bariéry patří výhoda pobírání sociálních dávek či práce na černo před uzavřením legálního pracovního vztahu a situace, kdy je stále více romských rodin zadluženo, tudíž se jim nevyplatí pracovat, protože by většinu příjmů odevzdali na splátky, popřípadě exekuce. Je zapotřebí předcházet a omezovat různé formy zadlužování, dále zvážit možnost stíhat lichvu a uvažovat i nad možností uvalit exekuci i na sociální dávky.

3.8.1.1 Rekvalifikace

Rekvalifikace jsou zajišťovány úřady práce, pro ně jsou pak realizovány komerčními či neziskovými subjekty. Rekvalifikace je jedním z nástrojů AZP, který slouží k získání nové kvalifikace nebo rozšíření stávající kvalifikace uchazečů o zaměstnání. Náklady na rekvalifikaci hradí za účastníka úřad práce. Jako efektivní se ukazují být ty rekvalifikace, po jejichž absolvování mají uchazeči zajištěné pracovní místo. I v případě, že účastník nenalezne po absolvování kurz uplatnění, pokládám za přínos, že si účastník osvojí pracovní návyky. Co se dá vytknout je, že současný systém umožňuje absolventům základních škol, aby se ihned po ukončení povinné školní docházky evidovali jako uchazeči o zaměstnání na úřadu práce a již dále nestudovali. Ti tak ve velké míře činí,

motivování možností získání sociálních dávek poté, co se přihlásí do rekvalifikačního kurzu. Tato možnost působí jasně protiintegračně. Dalším neblahým aspektem je, že v současné době je organizováno poměrně velké množství rekvalifikačních kurzů, které jako jednu z cílových skupin uvádějí Romy. Mnohé z realizátorských subjektů ale přiznávají, že neví, jak Romy motivovat k zapojení do kurzů, nebo dokonce, že jejich zapojení deklarují, avšak s jejich zapojením ve skutečnosti nepočítají. Dále se ukazuje, že struktura nabízených kurzů není často optimální ve vztahu ke vzdělanostní struktuře romským uchazečů o práci. Rekvalifikace totiž bývají cílené spíše na vzdělanější uchazeče, kteří jsou nezaměstnaní kratší dobu. Neuspokojující je také neexistence kvantitativních údajů o míře účasti a ukončení kurzů a případném následném pracovním uplatnění Romů potřebných pro evaluaci efektivity kurzů.

3.8.1.2 Veřejně prospěšné práce - VPP

Pracovní místa, jejichž náplní jsou veřejně prospěšné práce, vznikají v rámci APZ a to na základě písemné dohody s úřadem práce pro obtížně umísitelné nebo dlouhodobě nezaměstnané uchazeče o zaměstnání na časově omezenou dobu (nejdéle však na 12 měsíců). Jedná se o nekvalifikované práce prováděné ve prospěch obce, státních nebo jiných obecně prospěšných institucí. Úřad práce hradí zaměstnavateli příspěvek na úhradu mzdy až do plné výše. Tento nástroj přispívá k vytvoření (popřípadě udržení) základních pracovních návyků, zajišťuje potřebné práce v obci s nízkými nebo nulovými náklady pro zaměstnavatele VPP a v neposlední řadě pomáhá zlepšovat dojem Romů u majoritní společnosti. Na druhou stranu VPP z dlouhodobého hlediska nepředstavují faktické řešení problému nezaměstnanosti, protože poskytují pouze dočasné pracovní uplatnění.

3.8.1.3 Společensky účelná pracovní místa

Pracovní místa zřizující se pro jedince, kterým žádným jiným způsobem nelze zajistit pracovní uplatnění. Možnost zaměstnavatele uzavřít písemnou dohodu s úřadem práce a na jejím základě tak vytvořit dané pracovní místo. Úřad práce pak poskytuje částečný příspěvek na vyplacenou mzdu či ji hradí do plné výše spolu se sociálním i zdravotním pojištěním. Mezi pozitiva takového typu zaměstnání jistě patří budování si pracovních návyků, jistota stálého příjmu a lepší obraz Romů v očích veřejnosti. I zde však může snaha úřadu práce vyvolat určité negativum, kterým je uměla zaměstnanost, vytváří se místa, jež nemusí být smysluplná.

3.8.1.4 Podporované zaměstnávání

Agentury podporovaného zaměstnávání pomáhají zdravotně i sociálně znevýhodněným osobám při vstupu na trh práce. Cílem jejich služeb je jak nalezení nového zaměstnání, tak i jeho udržení. Práce s klientem je tedy tradičně dlouhodobá s cílem zvýšit jeho samostatnost. Obnáší probuzení motivace, doprovod na pohovory, zpočátku případně i do zaměstnání.

Ve zkušenosti s Romy se osvědčila funkce tzv. romského asistenta, tedy pracovníka orientovaného přímo na sociálně vyloučené Romy. Jak už jsem zmínila u vzdělávání dospělých, rozhodující je přímý kontakt s terénem. Jako výhody podporovaného zaměstnávání bych opětovně označila budování pracovních návyků a jistota stálého příjmu. Nesporným přínosem je funkce Agentury jako prostředníka, který obecně lépe komunikuje se zaměstnavateli a přispívá tak ke zvýšení pravděpodobnosti, že uchazeč o práci bude zaměstnán. Další dílčí funkcí je její role kontrolora nediskriminačních postupů na straně zaměstnavatel. Co se dá vytknout je skutečnost, že podporované zaměstnání není podle

nového zákona o sociálních službách identifikováno jako sociální služba. Poskytovatele podporovaného zaměstnání považují za nevýhodné, že spadají do kategorie „sociální rehabilitace formou podporovaného zaměstnání“.

3.9 Doplněk

Na integraci Romů na trh práce se podílí mimo státu a jeho aktivní politiky zaměstnanosti také NNO, které vyhlašují projekty, jež se snaží nástroji poradenství a kurzů, jak motivačních, tak rekvalifikačních či kvalifikačních, zlepšit postavení a orientaci Romů na trhu práce. Tyto projekty a jejich výstupy jsou námětem další kapitoly.

4 Projekty

V této kapitole bych ráda představila tři projekty, jeden realizovaný pod záštitou vlády ČR, zbylé dva vedené nestátními neziskovými organizacemi. Mým cílem je projekty podrobně popsat, zaměřit se na jejich úspěšnost i možné selhání a zjistit, na kolik reflektují současné potřeby romské menšiny v oblasti vzdělávání a zaměstnávání. V závěru této kapitoly se pokusím stanovit pár principů, které by budoucí projekty i jiné iniciativy měly naplňovat, aby se staly efektivními a přínosnými.

4.1 Agentura pro sociální začleňování

Za realizací projektu „Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách“ stojí Úřad vlády České republiky, konkrétně Odbor pro sociální začleňování v romských lokalitách. Pilotního projektu „Podpora začleňování 12 vybraných vyloučených romských lokalit prostřednictvím Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách“ se účastnily sociálně vyloučené lokality v regionu Brno, Broumov, Břeclav, Holešov, Cheb, Jesenicko, Most, Ostrava, Přerov, Roudnice nad Labem, Šluknovsko, Ústí nad Labem, v roce 2009 se přidal Litínov. Aktuálně se působení Agentury rozšíří v dubnu 2010 o dalších 10 lokalit (Havířov, Kutná Hora, Jirkov, Chomutov, Obrnice, Bruntál, Toužim, Trmice, Jáchymov a Bílina) a již teď je potvrzeno výběrové řízení dalších deseti lokalit v roce 2011.

Cíle Agentury vystupují z programového prohlášení vlády, v němž se zavázala vytvořit komplexní program umožňující integraci Romů a zabraňující sklonu k jejich sociálnímu vyloučení, činnost Agentury by měla vést k zániku nebo alespoň ke zlepšení kvality života v sociálně vyloučených lokalitách v otázkách vzdělávání, zaměstnání, bydlení, zdravotní péče, sociálních služeb a bezpečnosti. Mezi nástroje a prostředky Agentury patří mapování

potřeb a současné situace, vytvoření tzv. lokálního partnerství iniciující koordinaci aktivit a spolupráci jednotlivých subjektů, kterými jsou nejčastěji místní samospráva, nestátní neziskové organizace, školská zařízení, policie, zdravotnická zařízení a další poskytovatelé sociálních služeb. Dále se snaží o aktivizaci místních kapacit a maximální využití místních zdrojů, asistuje při tvorbě a realizaci strategických plánů pro místní řešení problematiky sociální integrace, pomáhá při administraci projektů a často zastává velmi významnou roli konzultanta v otázkách čerpání prostředků z evropských strukturálních fondů.

V rozhovorech si předáci jednotlivých účastněných lokalit činnost Agentury chválí, zejména zmiňují její pomoc při zpracování žádostí o dotace a podporu terénní sociální práce. Upozorňují však, že je nežádoucí snažit se řešit daný problém univerzálními šablonami a nedají dopustit na přístup, který se jim v praxi osvědčil a to ten, že každá konkrétní situace si vyžaduje konkrétní řešení. (Článek Romea, 2010)

Ráda bych zde představila jako příklad projekt Nová Šance v regionu Jesenicko, který se realizoval za asistence Agentury. Projekt realizovalo občanské sdružení Ester, které je součástí lokálního partnerství, a odpovídal potřebám, které vzešly ze situační analýzy této lokality. Role lokálního konzultanta Agentury spočívala v sestavení věcného záměru projektu, v domluvení spolupráce s pedagogickou-psychologickou poradnou a v účasti na vstupním semináři, jehož náplní měla být motivace vybraných škol k zapojení do projektu. Cíle projektu byly tři: udržet děti ze sociálně vyloučených lokalit Jesenicka na základních školách hlavního vzdělávacího proudu, usnadnit jim nástup do prvních tříd ZŠ prostřednictvím předškolní výchovy a reintegrovat děti ze škol praktických do běžných základních.

Efektivní fungování projektu si vyžadovalo spolupráci romských rodin, škol i odborných zařízení. Pracovníci projektu měly za úkol zprostředkovávat kontakt mezi rodinami a

školy, čímž úspěšně odbourávali komunikační bariéry mezi těmito dvěma stranami. V rámci projektu byli rodiče motivováni k předškolní výchově svých dětí. Dalším nástrojem pro udržení dětí na školách hlavního vzdělávacího proudu bylo doučování. Odborníci ze Střediska integrace menšin v Olomouci připravili na základě vyšetření šesti dětí metodiku specifických postupů pro doučování. V několika případech probíhalo doučování přímo v rodinách dětí, což mělo za výhodu přímé posilování kompetencí rodičů pro podporu dětí ve vzdělávání.

První dva cíle projektu se podařilo naplnit. Na běžných základních školách se díky projektu udrželo nebo do nich nastoupilo 17 dětí, dva žáci sice opakuji první třídu a jeden druhou, ale podle výpovědi jejich vyučujících by bez podpory skončili v praktické škole. Dalším cílem bylo zprostředkovávat návrat žáků ze specializovaných forem výuky do hlavního vzdělávacího proudu. Tento cíl pobouřil již při plánování projektu mnoho předních osobností z řad škol i pedagogicko-psychologických poraden, tvrdili, že se jedná o znevážení práce odborníků. Ale inspirací celého projektu byl příběh Davida Horvátha, který přestoupil ze třetí třídy speciální školy do druhé třídy základní školy hlavního vzdělávacího proudu, a který se díky podpoře ze strany pracovníků projektu na této škole udržel a díky doučování dosahuje výborných výsledků. I přesto se ukázalo, že dosažení tohoto cíle je velice obtížné. Reintegraci komplikovalo mnoho faktorů, nebylo nalezeno mnoho vhodných dětí, které by bylo možné úspěšně reintegrovat, neboť úspěšný přechod je podmíněn podporou jak ze strany rodiny, tak aktivní spoluprací obou škol ve smyslu přípravy žáků na jejich přechod. Ukázalo se, že podpora sociálně znevýhodněným žákům v současnosti není dostatečně systémově propracovaná a krytá potřebnými metodikami, natož funkčním systémem metodické a materiální podpory, a že při současném systému financování škol není možné od nich očekávat v tomto směru kooperaci.

Zkušenosti z tohoto projektu předala Agentura příslušným odborům ministerstva školství, které by měly posloužit přípravě materiálů metodické podpory pedagogů i k nastavení lepší koordinace jednotlivých aktérů.

Tento projekt přímo reflektoval příčiny vzdělanostních nerovností uváděných v kapitole „Vzdělávání“. Nejen, že se snažil zvýšit nízkou motivaci ke vzdělávání, ale pokusil se i o zlepšení vzájemného vztahu mezi školou a rodinou, a inovativně se jako jeden z mála projektů zaměřil na skutečnost, že romské děti jsou přerazovány do speciálních škol.

4.2 Projekt „Podpora Romů v Praze“

Za velmi rozsáhlý projekt, který se svým širokým záběrem činí až nevšedním pro české podmínky (o to zajímavějším), považuji projekt realizovaný pod záštitou společenství Equal. Při vytipovávání projektů na podporu Romů v oblasti vzdělávání a zaměstnávání jsem se nesetkala s ničím podobně komplexním a zároveň různorodým, čímž samozřejmě nechci snižovat význam projektů menších měřítek.

Projekt s názvem Podpora Romů v Praze je součástí nadnárodního partnerství, které bylo založeno s cílem řešit problémy spojené se snahami o větší inkluzi vyloučených romských komunit a sdílet společné zkušenosti. Toto partnerství bylo ustanoveno 28.7.2005 smlouvou o nadnárodní spolupráci pod názvem „Vzdělávání a zaměstnávání Romů“, jehož členy se staly instituce z České republiky, Slovinska a Portugalska. Tyto tři zástupce spojovaly před spuštěním projektu stejné problémy: nedostatečná úroveň vzdělání a kvalifikace příslušníků romských komunit, diskriminace Romů a další.

Projekt probíhal v hlavním městě Praha, které z hlediska svého ekonomického rozvoje přináší poměrně výhodnější podmínky pro vzdělávání, podporu a možnost zaměstnání. I tak však patří nezaměstnanost Romů v Praze mezi obtížně řešitelné společenské jevy a i přes

výhody, které hlavní město s sebou přináší, budou příčiny s nezaměstnaností uváděnou v celostátních odhadech více méně totožné.

Nositelem a hlavním koordinátorem projektu bylo občanské sdružení Slovo 21, mezinárodními partnery byly Município de Coimbra z Portugalska a Regional Development Agency Mura ze Slovinska. Projekt byl spolufinancován z ESF a ze státního rozpočtu České republiky a trval od července 2005 do června 2008.

Pro představení projektu a jeho výsledků jsem čerpala z internetových stránek samotného projektu a prezentací, které byly představovány na tiskových konferencích. Dále z publikací, které mi byly poskytnuty občanským sdružením Romea, z internetových článků a z mého osobního rozhovoru s paní Martinou Horváthovou, koordinátorkou projektů občanského sdružení Slovo 21.

4.2.1 Spolupartneři projektu a výsledky jejich aktivit

V této části bych ráda krátkým slovem představila nositele projektu a jeho jednotlivé partnery. Dále bych ráda podala stručný přehled aktivit, které se v rámci projektu Equal povedlo zrealizovat, a jejich dosažených výsledků. Tyto informace jsem čerpala z prezentace občanského sdružení Slovo 21 „Výsledky projektu“ a z publikace „Podpora Romů v Praze“ vydané v rámci projektu.

Příjemce projektu Slovo 21 realizovalo kurzy zaměřené na podporu mladých Romů a romských žen. Toto občanské sdružení od roku 2003 realizuje s velmi uspokojivými výsledky projekt přípravy romských středoškoláku na vysoké školy a již několik let spolupracuje s romskou ženskou skupinou Manuše. Jednalo se o následující kurzy:

- Příprava romských žáků ZŠ na SŠ

V letech 2005 – 2007 proběhly tři přípravné kurzy k přijímacím zkouškám na střední školy pro nadané romské žáky. Hlavní náplní kurzů bylo doučování a výuka českého jazyka, matematiky, angličtiny, němčiny, chemie, přírodopisu a fyziky, žákům byla poskytnuta potřebná literatura a pomoc při vyplňování přihlášek. Těchto kurzů se dohromady účastnilo 200 žáků z 6. – 9. tříd základních škol, z toho si 72 dětí podalo přihlášku na střední školu a 71 jich bylo přijato na SŠ nebo SOU.

- Příprava studentů SŠ na VŠ

Součástí této aktivity bylo individuální poradenství ohledně studijních oborů a motivačních pohovorů, bylo jim umožněno zlepšit si kritické myšlení, schopnost argumentovat a projevit svůj vlastní názor. Ze strany studentů byl o tento kurz zaznamenán poměrně velký zájem, navštěvovalo jej 36 středoškoláků, z toho 20 si podalo přihlášku na VŠ, kam jich bylo dosud přijato 7.

- Kurz pro romské ženy „Ženy to umí“

Mezi aktivity zaměřené přednostně pro romské ženy patřil PC kurz, motivační workshop a kurz angličtiny. Romské ženy již u kurzů angličtiny, neprokázaly stoprocentní schopnost docházet pravidelně na školení, a to nejčastěji z rodinných důvodů. Na stejnou bariéru narazili organizátoři při plánování víkendového motivačního kurzu, který se nekonal z důvodu malého zájmu romských žen. V tomto případě došlo ke změně strategie a druhý motivační kurz se pořádal v prostorách, které svou kapacitou umožnily ženám vzít si s sebou své děti. Ze 79 účastnic kurz dokončilo 59 žen.

Partner projektu občanské sdružení R-Mosty, zaměřující se na romskou mládež a děti od roku 1996, se věnovalo níže zmíněným aktivitám:

- Příprava romské mládeže na vstup na trh práce

Prostřednictvím motivačních a vzdělávacích aktivit, návštěv vybraných učilišť, středních a vysokých škol, řízených diskusí o profesní orientaci, setkávání s úspěšnými romskými osobnostmi a přednáškami o vzdělávání a vzdělávacím systému v ČR měly být děti ve věku 13-15 seznámeny s možnostmi jejich další profesní dráhy. Aktivita fungovala hlavně v rovině motivace ke vzdělání a koníčkům. Akcí se zúčastnilo 160 dětí, zhruba 10 % z nich se aktivně zapojilo do nabízených činností a tím se jejich šance na dobré postavení na trhu práce zvýšily.

- Dílna pro romské ženy

Dílny se konaly dvakrát týdně a pro romské ženy byly zejména přínosné pravidelným docházením do kurzů, kterým si zvykaly na určitý režim a docházku, což jim v budoucnu může ulehčit adaptaci do pracovního procesu. Kurzy byly posléze MPSV akreditovány jako rekvalifikační, neboť o ně bez akreditace nebyl velký zájem, jejich náplní bylo šití, pletení, vyšívání, práce se dřevem a kůží. Celkem dílnami prošlo 90 žen, z toho si 44 našlo zaměstnání a 7 si založilo živnost a 24 získalo řidičský průkaz skupiny B.

Dalším partnerem projektu se stal i Magistrát hl. m. Prahy, který mohl využít svého vlivu jako politický i správní subjekt, a se soustředil na:

- Vytipování potenciálních zaměstnavatelů v Praze

Cílem této aktivity bylo navázat spolupráci se zaměstnavateli, kteří by pozitivně přistupovali k zaměstnávání Romů. Podle údajů bylo zkontaktováno 53 firem a s deseti z nich byla navázána úzká spolupráce.

- Zvyšování profesionality pracovníků NNO

Náplní bylo školení zaměstnanců vybraných NNO, kteří by posléze měli být lépe vybaveni k jednání s romskou komunitou ohledně změny hodnotového žebříčku a vytvoření dlouhodobého zájmu o vlastní rozvoj, vzdělávání a zaměstnávání.

- Rekvalifikační a kvalifikační kurzy

Magistrát zaměřil tyto kurzy na dovednosti, které by Romové mohli následně uplatnit v získání nového pracovního místa. V nabídce byl kurz na PC, jehož se zúčastnilo 18 osob, v současné době 3 z nich zastávají pracovní místa, na jejich přijetí bylo znalost práce na PC podmínkou. Dále se mohli ucházet o svářečský kurz, který ve výsledku absolvovalo 5 Romů. Velmi přínosným byl kurz rozšíření řidičského průkazu skupiny C, ten úspěšně dokončilo 7 osob, které současně využívají tohoto řidičského průkazu ve svém novém povolání. Rekvalifikační kurz kosmetička a vizážistka přednostně věnovaný ženám absolvovaly 4 ženy, z nichž si jedna založila svoji živnost. Jak uvádí publikace vydaná po ukončení projektu, při realizaci těchto kurzů se došlo k závěru, že pro lidi, které se účastní podobných kurzů je důležitá reflexe svých úspěchů a svého snažení, která je přímo motivuje k dalšímu zlepšování.

Občanské sdružení Romea byla přínosem pro celý projekt Equal, ve kterém mohlo čerpat z pole své mediální a vzdělávací působnosti, vydávání měsíčníku Romano vodi a spravování informačního internetového serveru romea.cz. I díky mediální činnosti tohoto sdružení se projekt Equal dostal lehce do podvědomí všem romským i neromským občanů. Romea pořádala tyto aktivity:

- Školení a zaměstnávání mladých romských novinářů a zájemců o práci v mediální oblasti
Tento kurz byl rozčleněn do tří fází: mediální kurz, praxe v různých médiích a následná pomoc s možnostmi profesní realizace. Studenti měli možnost podílet se na přípravě výše zmíněného měsíčníku a také publikovat své články na serveru romea.cz. Problém v tomto bodě nastal se získáváním účastníků školení, neboť souběžně byla započata stejná aktivita dalšími organizacemi orientující se na stejnou cílovou skupinu. Nakonec se do tohoto kurzu bylo přijato 18 zájemců, z nich 11 úspěšně absolvovalo a 8 se profesně nadále realizuje v mediální oblasti a další 4 pokračují ve foto kurzu.
- Internetové a vzdělávací centrum Romea
Občanské sdružení Romea vybudovalo v rámci projektu Equal na Praze 2 internetové a vzdělávací centrum Romea. Toto centrum představuje odborné zázemí pro Romy, kteří se zajímají o práci na počítači, chtějí se jí naučit a také se zorientovat na internetu například při hledání nového pracovního uplatnění. Pro mnoho Romů je to jediná možnost vzhledem k častému nízko ekonomickému vybavení rodinného zázemí, jak se s počítači seznámit. Tento podprojekt navazuje na další aktivitu, která se v průběhu trvání projektu Equal uvedla do chodu a tou je internetová burza práce. I centrum měsíčně navštíví v průměru 150 klientů.
- Internetová burza práce
Jedná se o internetový portál, na jehož stránkách se každý den aktualizují nabídky volných pracovních míst v České republice i zahraničí, informace o rekvalifikačních a jiných vzdělávacích kurzech. Pro mladší generaci je zde také věnován prostor s informacemi o stipendiích a studijních stážích. Součástí tohoto webu je také internetová poradna, která zodpoví praktické otázky ohledně hledání nového zaměstnání. Tato burza funguje od roku 2006, k minulému roku čítala 540 registrovaných uživatelů, z toho 60 zaměstnavatelů a

pomohla zaměstnat 25 osob. Toto číslo je podloženo zpětnou vazbou, proto reálně může být daleko vyšší.

- Školení a zaměstnávání terénních zprostředkovatelů práce

Tento akreditovaný rekvalifikační kurz sloužil k přípravě 10 romských terénních pracovníků, specializovaných na zprostředkovávání práce. Podle výsledků bylo poskytnuto 180 služeb 54 klientům, z nichž bylo 37 zaměstnáno.

- PC kurzy pro romskou mládež

Tyto kurzy probíhaly již v nově zřízeném centru Romea. Zájem se projevil i ze strany starších lidí, kterým bylo umožněné této nabídce také využít. Do kurzů docházelo 45 účastníků, úspěšně dokončilo 22.

Do projektu se zapojil i Úřad městské části Praha 3, který disponuje již dlouholetými zkušenostmi s prací s romskou komunitou, neboť právě Praha 3 patří mezi oblasti, kde sídelně tvoří romská menšina početnou skupinu. Cílovou skupinu pro městskou část představovali žáci 7. a 8. tříd základních škol.

- Motivační kurzy

V průběhu trvání projektu proběhly 3 motivační výcviky formou výjezdového soustředění. Výjezdů se účastnilo celkem 60 dětí. Cílem těchto kurzů bylo zvýšení motivace a profesní orientace romských žáků. Výjezdy doprovázel psycholog, který připravoval děti na testy studijních předpokladů a úspěšné romské osobnosti, se kterými děti mohli debatovat během pořádaných besed.

Posledním partnerem projektu byla ZŠ Havlíčkovo náměstí, která má dlouholeté zkušenosti se vzděláváním romských žáků, na které se specializuje od roku 1968 a

s osvětou jejich rodičů v možnostech dalšího vzdělávání. Díky svému inovativnímu přístupu patří mezi evropsky známé školy.

- Kurzy na ukončení základního vzdělávání pro dospělé

Tento kurz byl ze strany Romů přivítán s velkým zájmem, kurz byl nabídnut i mimo pražský region. Výhodou kurzu byla dálková forma studia. Uskutečnily se dva kurzy, jichž se účastnilo 42 osob, z toho 7 pokračuje v dalším studiu a 5 získalo pracovní uplatnění.

- Semináře pro usnadnění vstupu na trh práce dospělých

Náplní těchto seminářů bylo seznámení s administrativou spojenou s rozšířením kvalifikace, přípravou na vstupní pohovor při přijímání na střední školy či do zaměstnání a s využitím internetu pro možnosti dalšího vzdělávání a pro orientaci na trh práce. Celkem proběhlo 16 seminářů, kterého se účastnilo 236 osob.

- Vytvoření databáze osob bez základního vzdělání, lektorů a pedagogů pracujících s romským etnikem

Vytvoření databáze obsahující kontakty na lektory, klienty a další účastníky celého projektu přináší propojení aktivit všech partnerů, neboť všichni do ní vkládali data a měli k ní přístup. Bylo tedy možné, aby klient, který se účastnil určité aktivity projektu, mohl navázat jinou činností pro svůj další rozvoj, čímž se zvýšila celková efektivita projektu. Databáze obsahuje přes 1040 údajů.

4.2.2 Nadnárodní partnerství a jeho význam

Do nadnárodního partnerství vstoupila Česká republika po boku Slovinska a Portugalska. Podtextem vzniku této iniciativy bylo sdílení společně získaných zkušeností a mezikulturní dialog, který se odrážel v procesu hodnocení, vytváření nadnárodního týmu a vývoji novotářské a konkrétní metody hodnocení.

Hodnocení přínosu partnerství je ze strany všech zainteresovaných subjektů z velké části pozitivní. Oceňují možnost výměny a porovnání informací o romské problematice v různých zemích, možnost seznámit se s různými řešeními problémů, které kolikrát pomohly najít srovnatelné řešení pro danou zemi. Kromě sdílení přímých zkušeností se pro všechny partnery projektu stala velkým přínosem sama skutečnost mezinárodní spolupráce, navazování mezinárodních kontaktů, kooperace a management nadnárodního projektu, ze které všechny zúčastněné organizace vyšly posíleny. Co ve finále vnímají se zklamáním je délka spolupráce, která byla podmíněna trváním projektu. Až po několika setkáních, téměř až po jeden a půl roce po nastartování projektu našli partneři společnou řeč, která byla funkční a sdělná. Partneři si postupně vysvětlili věcné a definiční problémy a následně mohl být dán prostor hlubší spolupráci.

4.2.3 Vyhodnocení projektu

Projektu se podařilo svými inovativními přístupy propojit své aktivity v tzv. podporující síť, která přichází s nabídkou již pro romské dítě před ukončením základního vzdělání a za individuální asistence jej dovede k získání dalšího vzdělání, případně kvalifikovanému zaměstnání. Projekt si našel také cestu k romským dospělým, kterými přinesl možnost jednak doplnit si základní vzdělání a také získat dovednosti, vhodné pro založení malé živnosti nebo pro úspěšnější obstání v konkurenci na trhu práce. Pokud bychom vycházely z hodnotících otázek, nastavených přímo členskými státy projektu, vyhodnotila bych projekt asi následovně:

1. Významnost

Byly činnosti, výstupy, výsledky v souladu se strategií rozvojového partnerství a iniciativou společenství?

Společenství Equal svou strategii řídí několika principy, kterými jsou partnerství, mezinárodní spolupráce, inovativnost, společné rozhodování, mainstreaming a tematický přístup. Princip partnerství byl naplněn zapojením jak neziskových organizací, tak státních institucí, stejně tak mezinárodní spolupráce byla splněna kooperací institucemi z České republiky, Slovinska a Portugalska.

Co se týče inovativnosti, projekt byl inovativní právě rozvojovým partnerstvím. Dílčími metodami natolik novodobý nebyl, ty vycházely z dlouhodobé zkušenosti jednotlivých partnerů. Inovativních výstupů, tak jak je popisuje sám Equal, se také nedosáhlo, ale za to vzniknul určitý model či příklad dobré praxe, ze kterého je možné vycházet či se nechat inspirovat. Princip společného rozhodování, který je podmíněn spolurozhodováním všech zapojených partnerských organizací, nabyl své existence.

Mainstreaming představuje koordinované šíření dobrých zkušeností a zajištění vlivu na politiku. K šíření metodiky a zkušenosti došlo prostřednictvím projektu „Šíření výstupů a dobré praxe“, o jeho efektivitě se zmíním později. Žádný vliv na politiku, ať již celostátní či regionální však zatím nebyl zaznamenán.

Pokud mluvíme o tematickém přístupu, je potřeba říci, že iniciativa Equal vyhlásila devět tematických oblastí. Každý stát, který chce zažádat o podporu EU, se musí řídit alespoň jednou z těchto tematických oblastí při navazování rozvojových partnerství zabývajících se obdobnou problematikou v jiné zemi a tedy i využít stávajících zkušeností dané země s řešením obdobných problémů. Čímž se dostáváme k prvním dvěma principům partnerství a mezinárodní spolupráce.

I když se tedy nepodařilo strategii naplnit na sto procent, troufám si tvrdit, že projekt byl úspěšný a mezery, které vznikly, se mohou stát příkladem a ponaučením pro budoucí plánované projekty.

2. Účinnost

Byly zvoleny správné metody pro realizaci?

Na tuto otázku se těžko hledá odpověď. Metody, které byly použity, vycházely ze zkušeností jednotlivých partnerů. Jednalo se o osvědčené metody, které přinášely s jistotou očekávaný, ale na druhou stranou omezený úspěch. Dle mého názoru nebylo výhody, že tyto metody již známe a můžeme se dopředu připravit na překážky, které s sebou přináší, naplno využito. Označila bych je za tzv. sázku na jistotu.

3. Efektivnost

Bylo dosaženo daných cílů?

Dle výpovědí jednotlivých osobností zastupující projekt, ano, k naplnění cílů došlo. Pro lepší přehlednost uvádím jednotlivé cíle, kterých mělo být v rámci projektu dosaženo: zvýšení zaměstnanosti cílové skupiny; vytvoření nových možností pro dialog mezi všemi rozvojovými partnerstvími; vzdělávání, školení a zvyšování kvalifikace cílových skupin; pomoc institucím a organizacím při posílení jejich kapacity na podporu vzdělání a zaměstnatelnosti Romů prostřednictvím pokrokových přístupů; využívání výhody mezikulturní pracovní sítě ke sdílení a zvyšování účinnosti národních projektů, zvýšení citlivosti cílových skupin na hodnotu celoživotního vzdělávání s ohledem na jeho význam pro trh práce. Vzhledem k tomu, co zde již bylo napsáno k projektu Podpora Romů v Praze, musím souhlasit, ano, těchto cílů bylo dosaženo.

4. Dopad

Měl projekt za následek změny?

Projekt přinesl i výsledky, které můžou být chápány i jako pozitivní změny. Jestli však přinesl například změny v přístupu Romů ke vzdělávání a podobně zaměřeným projektům vůbec zůstává otázkou. Domnívám se, že se jedná spíše o jednotlivce než o skupiny. Je pravdou, že ke konci projektu byly jisté aktivity vyžadované a poptávané dokonce ze strany Romů. O tom, jaký dopad by projekt přinesl při delším trvání, se můžeme jen dohadovat, já si však myslím, že by se dosáhlo změn viditelnějšího charakteru.

5. Přenositelnost

Byly výsledky projektu připraveny k použití jinými institucemi, v jiných zeměpisných oblastech a oblastech činnosti, tj. v multikulturním prostředí?

Ano, připraveny byly, jinak to však bylo s jejich využitím, ale nebudeme předbíhat. Na praxi získanou během jednotlivých činností realizovaných v rámci projektu Podpora Romů v Praze navazovala aktivita šíření metodiky této praxe prezentací nazvanou „Šíření výstupů a dobré praxe projektu Podpora Romů v Praze“ do dalších regionů České republiky. Cílem bylo seznámit jednotlivé instituce a možné zainteresované subjekty s komplexním modelem vzdělávání a celoživotního vzdělávání Romů v Praze, jako příkladem dobré praxe. K těmto tzv. kulatým stolům byli zváni zástupci samospráv, zástupci NNO a další klíčoví hráči regionů (Olomouc, Chomutov, Most, Zlín, Ostrava, Nymburk, Ústí nad Labem). Kromě kulatých stolů se pořádaly i semináře zaměřené na prezentaci a sdílení zkušeností z projektu Podpora Romů v Praze i z celého partnerství Equal.

Dílčím cílem bylo nastartování komunikace mezi samosprávami, NNO a státními institucemi a porozumění významu jejich žádoucí komplexní spolupráce, která představuje jedinou cestu pro dosažení efektivních výsledků v oblasti romské inkluze. Celá tato kampaň byla podpořena vydáním mezinárodní srovnávací studie Vzdělávání a zaměstnávání Romů

a brožury o projektu Podpora Romů v Praze. Velký zájem vzbudily zejména informace ohledně kurzu na doplnění základního vzdělání formou dálkového studia. Jasně návaznosti jiných projektů na projekt Podpora Romů v Praze jsem se však nedopátrala. I v rozhovoru s paní Horváthovou byla toto jedna z mých otázek, a jak jsem se dozvěděla, jasně doložená návaznost na tento projekt jiným subjektem neexistuje a ani se nesleduje. Což považuji za poměrně lítostivé.

Výsledky, kterých se dosáhlo, odpovídaly původním předpokladům. Mezi problémy, se kterými se projekt potýkal, patřilo provázání aktivit v rámci celého projektu, které se nakonec podařilo alespoň do jisté míry. S tím související naplnění spolupráce, která nabývala podoby dvou rovin: horizontální a vertikální, také nebylo úplně jednoduché.

Horizontální představovala průběžnou a aktuální komunikaci mezi partnery a jednotlivými aktivitami tak, aby vzniklo vědomí sounáležitosti jednoho vznikajícího systému a společné odpovědnosti. Tato spolupráce byla poznamenána ne bohatými zkušenostmi jednotlivých partnerů s takovým druhem spolupráce v rámci partnerství a modely odlišné komunikace a rozhodování NNO a státních institucí. Vertikální spoluprací se rozumí asistence jednotlivým klientům, která umožňuje klientovi propojit aktivity, které na sebe navazují směrem nahoru ve vztahu k vývoji individuálního klienta. Tento druh spolupráce se ukázal jako těžší vzhledem ke své náročnosti, kterou individualizovaná práce s klientem vyžaduje, ale i přesto se prokázala její mimořádná účinnost. (Vzdělávání a zaměstnávání Romů)

Jako problém se jeví i získání zájmu romské komunity o jednotlivé aktivity, některé z nich bylo nutné evaluovat a přizpůsobit zkušenostem získaným v průběhu realizace projektu. Jako specifickou skupinkou se ukázaly Romské ženy, které se těžko motivují a se kterými se hůře navazuje kontakt. Romské ženy nemají příliš velký zájem a často ani

podmínky k emancipaci mimo rodinu a možnosti být zaměstnána. Také je obtížné je motivovat a inspirovat k podnikání, z pudu sebezáchovy se bojí vystavit finančnímu riziku sebe i celou svoji rodinu. Dalším důvodem nižšího zájmu ze strany Romů, který mi potvrdila sama paní Horváthová z občanského sdružení Slovo 21, bylo již zmíněné dublování služeb, které má za následek ve stejném čase podobně zaměřené nabídky od různých NNO.

Často jsem se při rozhovorech s předními osobnostmi projektu setkala s názorem, že výsledky, kterých se dosáhlo, mohly být daleko zajímavější při trvání projektu o dva až tři roky déle. Mám na mysli výsledky ve smyslu mezinárodní spolupráce, která mohla ještě v mnohém obohatit jednotlivé přístupy členských organizací k řešení romské inkluze, a jak říká sama expertka projektu JUDr. Hana Frištenská: „...všichni jsme se nakonec shodli, že pro takto koncipované partnerství a oblast, které se týká, dva a půl roku společné práce k vytvoření opravdového modelu spolupráce nestačí, potřebovali bychom spolu pracovat déle.“ (Podpora Romů, 2008, s. 12)

Také vyčíslitelné výsledky mohli dosáhnout jiných hodnot, jak říká v rozhovoru pro Český rozhlas pan Zdeněk Ryšavý, ředitel Romea o.s., v průběhu dvou a půl let se nastartují aktivity, naučíte se komunikovat a spolupracovat s donorem a náhle projekt končí, takováto doba není dostatečná pro udržení dlouhodobého sledování rozvoje. Jedná se o to, že podáte pomocnou ruku v podobě asistence romskému dítěti, aby se dostalo na střední školu. Po jeho nástupu na střední školu, respektive po ukončení projektu, už nemáte možnost ho dále sledovat a podporovat, a tak ve výsledku nemůžete již nadále ovlivňovat jeho pozitivní vývoj, v mnoha případech se tedy jedná o zrozené šance pro budoucnost. Často v této souvislosti mluví o občanském sdružení ze Španělska Fundación Secretariado Gitano, která se těší velké podpoře ze strany španělské vlády i EU, a které dostalo možnost

realizovat šestiletý projekt, jehož výsledkem bylo 23 452 podepsaných zaměstnaneckých smluv a 32 944 klientů. (Annual Report, 2006, s. 45)

V závěru bych číselně výsledky projektu shrnula. Projektem prošlo 1980 klientů, 824 osob se zúčastnilo kurzů, 216 osob (z toho 126 žen) bylo zaměstnáno, 11 lidí (z toho 8 žen) si založilo živnost, 85 osob pokračuje ve studiu, 540 klientů zaregistrováno na burze práce, 281 klientů pravidelně navštěvuje iCentrum, 85 dětí se zúčastnilo motivačních kurzů.

4.3 Projekt „Přistoupení na nediskriminační přístupy“

Tento projekt realizovalo občanské sdružení IQ Roma v Brně v rámci programu Evropské unie Předcházení sociálnímu vyloučení v romských komunitách a odstraňování jeho důsledků.

Jednalo se o roční projekt, který vyvrcholil v lednu 2008. Tento projekt jsem si vybrala nejen kvůli obsahu jako takovému, ale zejména kvůli jednomu zajímavému výstupu, který za celou iniciativou stojí. Náplní projektu bylo prosazování zásad rovného zacházení na trhu práce, pozitivní ovlivnění přístupu zaměstnavatelů směrem k zajišťování rovného zacházení a zvýšení povědomí o diskriminaci a poskytování pomoci (potenciálním) obětem diskriminace. V průběhu projektu se na občanské sdružení přímo obrátilo 15 osob, které se s diskriminací na při přijímacím řízení setkalo.

Výstupem, o kterém jsem se v krátkosti zmínila již v úvodu je koncepce značky Ethnic Friendly zaměstnavatel. Tato značka se udílí zaměstnavatelům, u kterých bylo ověřeno dodržování rovného přístupu k pracovníkům a uchazečům o zaměstnání, a kteří svou proaktivní personální politikou podporují vznik a funkčnost nediskriminačního pracovního prostředí. Její udělování a prezentace přispívá ke kultivaci na trhu práce a prosazování rovného přístupu k lidem bez ohledu na jejich národnost či etnický původ. Značka je pro

lidi, které trápí zkušenosti s diskriminací, vlaštvou, že existují zaměstnavatelé, kteří je kvůli jejich původu neodmítnou, a že není na místě na hledání práce rezignovat. Mezi další výstupy tohoto projektu patří brožura Jak se nedat a informační materiál v podobě krátkého filmu Nejste sami. Všechny tyto materiály slouží k informovanosti o diskriminaci, poskytují rady jak na ni reagovat a také posilují odhodlání se v těchto situacích bránit a domáhat se spravedlnosti.

Projektové výstupy se dále rozvíjí a sdružení IQ Roma na ně chce navázat další systémovou činností v oblasti diskriminace.

4.4 Základní principy efektivit projektů

V závěru této kapitoly bych ráda vymezila principy, dle kterých by se budoucí projekty a iniciativy, nejen v oblasti vzdělávání a zaměstnávání, měly řídit, aby se staly úspěšnými. Jedná se o principy, které jsou výsledkem letitých zkušeností, provázanými malými prohrami i vítězstvími.

- **Princip rámce národní politiky**

Základním východiskem pro změnu situace vyloučené romské komunity je jednoznačně národní politika, opírající se o právní řád. Národní úroveň by měla poskytovat obecný rámec pro aktivity, kterými lze situaci v jednotlivých lokalitách řešit a následné řešení se všemi svými doporučeními a osvědčenými metodami by mělo být národní politikou zpětně reflektováno.

- **Princip lokálního partnerství**

Projekt Podpora Romů v Praze se vydal cestou lokálního partnerství a můžeme si povšimnout, že Agentura pro sociální začleňování se zřejmě nechala touto metodou inspirovat a regionální partnerství se stalo také součástí jejího výkonu práce. Partnerství

na lokální úrovni, kde má každý vymezen svou roli, ale současně všichni sledují jeden společný cíl, se osvědčilo. Jedná se o zapojení místní samosprávy, škol, vzdělávacích institucí, nevládních organizací a dalších institucí, včetně vědeckých pracovišť a dalších orgánů, které mohou ke změně situace romské komunity přispět a mají potřebné kompetence a vliv.

- Princip zapojení Romů

Velmi účinným se prokázalo zapojení romských příslušníků do změny a jejího procesu, prosazování i šíření. Je důležité si pro danou záležitost získat pochopení a podporu Romů, kteří jsou v komunitě respektováni a pokládáni za vzor, tak, aby nebyli pouze příjemci změny, ale stali se i jejími subjekty v podobě zaměstnanců instituce, která danou aktivitu iniciuje. Při komunikaci místní policie, sociálních pracovníků, učitelů i poradců místních samospráv s romskými komunitami se osvědčila toto zastoupení etnické homogenity na obou stranách.

- Princip společných cílů a synergie aktivit

Podmínkou pro úspěšnost konkrétní aktivity je předběžná analýza situace Romů v dané lokalitě a analýza národní politiky s uplatněnými postupy a jejich úspěchy i chybami v jiných místech republiky. Již při plánování podpůrných aktivit pro sociální inkluzi Romů je důležité mít na paměti, že jejich společenské vyloučení není možné řešit ryze sociálními opatřeními, neboť velkou roli hraje jejich etnická odlišnost, jiné kulturní vzorce a jiné chápání své vlastní situace rozdílné od toho našeho. Navíc je nutné zachovat trpělivost při navazování prvních kontaktů, často se můžeme setkat s nedůvěrou a strachem vůči majoritní společnosti, který je způsobena dlouhodobým odmítavým postojem veřejnosti.

- Princip individuálního přístupu

Individuální přístup ke klientovi znamená velice náročnou a nákladnou práci, ale jenom tak můžeme dosáhnout změny s dlouhodobým výsledkem. Není možné spoléhat se na kolektivní řešení, práce s Romy vyžaduje individuální asistenci intenzivního charakteru, která, jak se v mnoha případech potvrdilo, je tou pravou. S tímto přístupem souvisí i implementace aktivit. Každá aktivita by se měla stát nízkoprahovou, rozvíjet se přímo v místě lokality, musí mít svého reprezentanta, neboť když si s ní Romové spojí člověka, jen tak si k ní naleznou důvěru. Potřebují osobní kontakt, neslyší na odcizenou a zprostředkovanou komunikaci.

5 Závěr

V závěru své práce bych ráda upozornila na nejvýznamnější poznatky z předchozích kapitol a poukázala na nejbližší budoucí vývoj romské menšiny v oblasti vzdělávání a zaměstnávání.

Vzdělávání představuje odrazový můstek do života pro nás pro všechny, určuje i limituje možnosti našeho profesního růstu, který následně formuje naši životní úroveň. Jedná se o propojený cyklus, který se jen v málo případech dá obejít. Pokud tedy sledujeme jako cíl zvýšení životní úrovně romské menšiny a snížení její společenské exkluze, je naprosto jasné, že musíme začít u vzdělání. Pokud bychom se však zaměřili pouze na děti a mladou generaci, problém se neřeší, do rozvoje je třeba zapojit celou romskou populaci napříč generacemi tak, aby se mladí i dospělí motivovali navzájem. Primárním cílem současnosti je jejich pochopení vzdělanostní úrovně jako hodnoty nejvyšší. V oblasti zaměstnanosti je nutné zaměřit se na motivaci Romů k výkonu povolání a snažit se všemi prostředky pozvolna měnit všeobecné povědomí zaměstnavatelů o Romech jako o riskantní skupině zaměstnanců.

V předešlých kapitolách jsme se mohli seznámit s nástroji na podporu vzdělávání i zaměstnávání. Od devadesátých let se pracuje na řešení romské segregace na poli vzdělávání i zaměstnávání v demokratických podmínkách, hlavní vývoj spatřuji zejména po roce 2004, kdy se vláda začala v této problematice řídit koncepčními dokumenty a strategiemi, které se snaží situaci Romů řešit komplexně. A právě toto slůvko „komplexně“ je podmínkou smysluplného řešení sociálního postavení Romů. Pokud chceme dosáhnout výsledků s dlouhodobým trváním a zachováním, je třeba propojit činnosti jednotlivých orgánů, které se na otázkách Romů podílejí, a tyto jednotlivé otázky řešit v určité

provázané spolupráci. Důležitou součástí všech aktivit, dle mého názoru ne všemi orgány dodržovanou, musí být evaluace jednotlivých aktivit, šíření příkladů dobré praxe a pojmenování faktorů, které vedly k možným neúspěchům. Je nutné nastavit kooperaci mezi státními institucemi a neziskovými organizacemi, jak mezi státním a neziskovým sektorem, tak uvnitř těchto jednotlivých skupin.

Oblast podpory Romů navíc komplikuje skutečnost neexistence kvalitativních a kvantitativních údajů o povaze sociálních problému romských společenství, které by umožnily hodnověrnou analýzu sociálních potřeb. V současné době se lze tedy spoléhat jen na výsledky z nejrůznějších výzkumných aktivit, které tyto údaje přinášejí.

V rámci projektů, které při správném naplánování a provedení velikou měrou přispívají zlepšování situace romských menšin, je nutné koordinovat aktivity jednotlivých NNO a jiných institucí, aby nedocházelo k tzv. dublování nabídky. Této skutečnosti může být zabráněno již ve fázi rozdělování finanční podpory z operačních programů Evropské unie.

Co se týče sledování pokroku stabilizace romské situace, je třeba vyzbrojit se trpělivostí. Změny v této oblasti a tohoto typu jsou dlouhodobým až mezigeneračním procesem, pro Romy kolikrát obnášejí i bolestivé změny zažitých modelů a vzorců chování. Nelze očekávat prokazatelné výsledky příliš brzo a téměř nikdy v takovém rozsahu, jaké si aktéři původně představovali. Navíc všechny aktivity a nástroje je nutné neustále evaluovat a podle výsledků dané postupy přizpůsobovat. Sami aktéři podpůrných aktivit i my vnější pozorovatelé můžeme propadnout pocitu, že výsledky některých projektů zdaleka neodpovídají vynaloženému úsilí, v těchto případech je třeba si představit, jak by situace vypadala, kdyby nebyly rozvíjeny žádné aktivity, kdyby se nepodnikalo nic. V některých případech může být i nezhoršování situace a neprohlubování úpadku romské komunity úspěchem.

Svou práci bych ráda ukončila malým univerzálním doporučením, jež je podloženo poznáním, kterého se mi dostalo při psaní předešlých kapitol. Před prvotní komunikací s Romy, pokud chceme, aby byla účelná a efektivní a měla za následek pozitivní změnu, je nezbytné seznámit se s jejich historií, která stojí za jejich odlišnými vzorci chování, kulturou i odlišnou mentalitou. Je důležité chápat je a respektovat takové, jací jsou, přistupovat k nim otevřeně jako partner, ne jako autorita a dát prostor jim i nám pro vytvoření vzájemné důvěry, která je základem úspěšné a přínosné spolupráce. Spolupráce, která je podmínkou kvalitních společenských změn.

6 Soupis bibliografických citací

Agentura uspořádala konference pro obce na podporu sociální integrace [online]. [cit. 2010-24-02]. Dostupné z [www: http://www.socialni-zaclenovani.cz/component/k2/item/15-agentura-usporadala-konference](http://www.socialni-zaclenovani.cz/component/k2/item/15-agentura-usporadala-konference)

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti [online]. Praha: Gabal Analysis Consulting, 2006. [cit. 2009-24-03].

Dostupné z

[www: http://www.gac.cz/documents/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aA_K_CJ.pdf](http://www.gac.cz/documents/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aA_K_CJ.pdf)

Dekáda romské inkluze 2005 – 2015 [online]. [cit. 2009-15-01].

Dostupné z [www: www.dzeno.cz/docs/III1.doc](http://www.dzeno.cz/docs/III1.doc)

Education of Roma children in Europe [online]. Unesco, Council of Europe. [cit. 2010-04-03]. Dostupné z [www: http://tandis.odihhr.pl](http://tandis.odihhr.pl)

FRIŠTENSKÁ, Hana. DLUHOŠOVÁ, Helena. SULITKA, Andrej. Vzdělávání a zaměstnávání Romů: mezinárodní srovnávací studie. Praha: Datapont s.r.o., 2008.

FUNDACIÓN SECRETARIADO GITANO. Annual Report 06. [s.l.]: A.D.I., 2007. Gu-212-2007

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. Můžeme se domluvit. 4.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0496-6

Koncepce romské integrace 2005 [online]. Vláda České republiky. Aktualizace 30.5.2005 [cit. 2009-02-05]. Dostupné z [www: www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=8150%2027.3.2006](http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=8150%2027.3.2006)

www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=8150%2027.3.2006

Města si agenturu převážně chválí, (...) [online]. Praha: Romea o.s., Aktualizace 12.2.2010 [cit.2010-24-02]. Dostupné

z [www: http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_7546](http://www.romea.cz/index.php?id=detail&detail=2007_7546)

Národnostní složení obyvatelstva [online]. Český statistický úřad. Aktualizace 26.10.2006 [cit. 2009-15-02]. Dostupné z www: <http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4114-03>

FRIŠTENSKÁ, VÍŠEK. O Romech (Na co jste se chtěli zeptat: Manuál pro obce. 1.vyd.Praha: Vzdělávací centrum pro veřejnou správu ČR, 2002. 141 s. ISBN 80-239-0383-7

POSPÍŠIL, Adam. LAVIČKA, Vojtěch. RYŠAVÝ, Zdeněk. Podpora Romů v Praze: Projekt zaměřený na vzdělávání a zaměstnávání. Praha: Studio Winter s.r.o., 2008. 28 s.

SEKYT, Viktor. Odlišnosti mentality Romů a původ těchto odlišností. In ŠIŠKOVÁ (ed.), Tatjana; Výchova k toleranci a proti rasismu. 2.vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-182-2

SOCIOKLUB. Romové v České republice (1945-1998). 1.vyd. Praha: Sociopress, spol. s.r.o., [1999?] ISBN 80-902260-7-8

Strategie integrace romské komunity ve Středočeském kraji [online]. Aktualizace 30.6.2005 [cit. 2009-08-06]. Dostupné z www: <http://www.kr-stredocesky.cz/portal/odbory/socialni-oblast/romska-integrace/>

ŠIŠKOVÁ (ed.), Tatjana. Výchova k toleranci a proti rasismu: Multikulturní výchova v praxi. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. 280 s. ISBN 978-80-7367-182-2

ŠOTOLOVÁ, Eva. Vzdělávání Romů. 2.vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1524-0

V ČR funguje 164 přípravných tříd... [online]. ICM. Aktualizace 19.03.2008 [cit.2010-02-02]. Dostupné z www: <http://www.icm.cz/v-cr-funguje-164-pripravnych-trid-pro-romske-deti-pribyva-jich>

Vzdělávání Romů v ČR [online]. [cit. 2009-14-01].

Dostupné z www:

<http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/pgps/ikvz/podkapitoly/b02romove/18.pdf>

WINKLER, Jiří. Analýza potřeb integrace Romů na českém trhu práce [online]. Praha. [cit. 2009-03-02]. Dostupné z www: <http://www.mopo-cz.eu/stranky/analyza-potreb-integrace-romu-na-ceskem-trhu-prace>

Zpráva o naplňování Dekády za rok 2008 [online]. Vláda České republiky. Aktualizace 23.7.2009 [cit. 2009-18-10]. Dostupné z www: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-naplnovani-dekady-romske-inkluzi-2005-2015-v-roce-2008-60571/>

Zpráva o stavu romských komunit za rok 2007 [online]. Vláda České republiky. Aktualizace 29.10.2008 [cit. 2009-15-09]. Dostupné z www: http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava_o_stavu_romskych_komunit_v_CR_za_rok_2007.pdf

Zpráva o stavu romských komunit za rok 2008 [online]. Vláda České republiky. Aktualizace 20.7.2009 [cit. 2009-09-09]. Dostupné z www: <http://aktualne.centrum.cz/domaci/clanek.phtml?id=642939>